

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки “Полтавський університет
економіки і торгівлі”

08 липня 2015 року № 152-Н

Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
“ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ”**

Факультет харчових технологій,
готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
Форма навчання денна

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

Г.П. Скляр

„_____” _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

***На тему “РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
СТРУКТУРА, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ВИКОРИСТАННЯ ”***

зі спеціальності 242 Туризм освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра

Виконавець роботи Соломко Віталій Вікторович

(підпис, дата)

Науковий керівник к. геогр. н., доц. Логвин Михайло Михайлович

(підпис, дата)

ПОЛТАВА – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	6
1.1. Сутність поняття та компонентний склад рекреаційно-туристичного потенціалу регіону.....	6
1.2. Конкурентна перевага у стратегії розвитку туристичного регіону	16
1.3. Передумови та чинники формування рекреаційно-туристичного потенціалу в регіоні.....	25
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЖИТОМИРСЬКОГО РЕГІОНУ	33
2.1. Природні ресурси регіону як чинник його туристичної привабливості....	33
2.2. Історико-культурна компонента рекреаційно-туристичного потенціалу регіону.....	49
2.3. Інфраструктурна компонента рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирського регіону	59
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	69
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Житомирська область належить до аграрно-індустральних регіонів України з відповідною спеціалізацією господарського комплексу, структурою зайнятості населення та сформованим каркасом системи розселення. Проте докорінні перетворення, що відбулися в Україні з переходом до ринкової системи господарювання, недостатня увага до розвитку та забезпечення традиційних форм господарської діяльності призвели до падіння обсягів виробництва, закриття як промислових, так і аграрних підприємств, які в багатьох випадках є основою функціонування та розвитку населеного пункту, зростання рівня безробіття, падіння рівня життя населення, активізації міграційних процесів та структурних зрушень у поселенській мережі регіону.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки Житомирської області в наш час є туристично-рекреаційна галузь. Вона інтегрує в собі практично всі галузі господарського комплексу – транспорт, торгівлю, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, розширює сферу використання рекреаційних ресурсів, сприяє відновленню ринку праці, і як наслідок – зменшенню міграційної активності населення регіону. В результаті успішного розвитку системи туристично-рекреаційної інфраструктури з'явиться можливість загальмувати процес розрідження поселенської мережі, а особливо сільської.

Основу привабливості Житомирщини в сфері туризму формують як історичні пам'ятки, так і природні умови та ресурси, які сприяють розвитку багатьох видів туризму. Природно-рекреаційний потенціал області представлений поєднанням сприятливих кліматичних, водних, бальнеологічних, лісових, флористичних та фауністичних ресурсів.

Проблематиці дослідження складу туристично-рекреаційного потенціалу регіону взагалі, і Житомирського, зокрема, приділяли увагу у своїх працях

вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема О.С. Андрієць, А.В. Бакурова, О.О.Бейдик В. І. Биркович, І.А. Букреев, Н. Г. Виговська, А. Гайдук, І.В.Давиденко, В. Ф. Кифяк, М. В. Копач, М. Ю. Костриця, О. О. Любіцева, Н.П. Мешко, В. Шиманська, В.Г. Щабельська та інші.

Мета роботи полягає в дослідженні теоретичних та прикладних аспектів використання природно-ресурсного потенціалу як складової сфери туризму взагалі, та у Житомирській області, зокрема. Досягнення поставленої мети забезпечується через виконання наступних завдань:

- розкрити сутність поняття та компонентний склад рекреаційно-туристичного потенціалу регіону;
- виявити конкурентні переваги у стратегії розвитку туристичного регіону;
- оцінити передумови та чинники формування рекреаційно-туристичного потенціалу в регіоні;
- проаналізувати природні ресурси регіону як чинник його туристичної привабливості;
- охарактеризувати історико-культурну компоненту рекреаційно-туристичного потенціалу регіону;
- дати аналіз інфраструктурній компоненті рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирської області.

Об'єктом дослідження є процес туристичної діяльності у Житомирській області. Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні підходи у дослідженні природно-ресурсного потенціалу Житомирського регіону.

У кваліфікаційній роботі використовувалися наступні методи: загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема SWOT-аналіз, абстрагування, узагальнення, аналіз і синтез, індукція й дедукція, статистичний, системний аналіз. Використовувався метод економіко-статистичного аналізу.

Інформаційною базою для підготовки дипломної роботи слугували:

законодавчі та нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність у галузі туризму, матеріали Державної служби статистики України(статистичні щорічники), матеріали Головного управління статистики у Житомирській області, статистичні бюлетені туристичної діяльності, актуальні матеріали Інтернету.

Окремі положення кваліфікаційної роботи були апробовані та оприлюднені в матеріалах кафедрального круглого столу студентів та аспірантів “Туризм і молодь – 2019” (м. Полтава, 2019 рік).

Структурно робота складається з двох розділів, вступу, висновків, переліку інформаційних джерел, додатків. У роботі налічується 5 таблиць, 13 рисунків, 4 додатки (у них 4 таблиці), перелік інформаційних джерел налічує 78 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1. Сутність поняття та компонентний склад рекреаційно-туристичного потенціалу регіону

Розвиток туристичної діяльності тісно пов'язаний зі змінами пріоритету рекреаційних потреб, способів їх задоволення і територіальною організацією, має вплив на розвиток інших галузей економіки і направлено на поліпшення інфраструктури регіонів країни. Туризм є масовим явищем, і якщо грамотно проаналізувати рекреаційні туристські ресурси, а особливо природно-рекреаційні, то це призведе до розумній політиці і цілеспрямованим діям в області туризму. Регіональний аспект в цій сфері має вагоме значення, тому що розвиток туристичної діяльності залежить від соціокультурних, економічних і природних умов на даній території. Удосконалення туристській індустрії не повинно негативно позначатися на стані навколишнього середовища і не приводити до згладжування культур.

Рекреаційні туристські ресурси ділять на дві великі групи: безпосередні та непрямі. В першу входять природні та історико-культурні ресурси, використовувані самими туристами і відпочиваючими, в другу – соціально-економічні, які залучаються для освоєння і використання безпосередніх туристських ресурсів.

Під природними рекреаційними ресурсами розуміються природно-територіальні комплекси, їх компоненти та властивості, такі як привабливість (аттрактивність), контрастність і чергування ландшафтів, екзотичність, унікальність, розміри і форми об'єктів, можливість їх огляду.

Згідно А.А. Мінца, природні умови – це «тіла і сили природи, які на даному рівні розвитку продуктивних сил суттєві для життя і діяльності

людського суспільства, але не беруть участі безпосередньо в матеріальній та виробничій та невиробничій діяльності».

З точки зору економіки природні ресурси – це елементи і сили природи, які можуть бути використані у виробничій та соціальній сферах для задоволення потреб людини. Характеристиками природних умов є такі компоненти природного середовища, як клімат, географічне положення, геологічна будова і рельєф, поверхневі і підземні води, ґрунт, біота, поширеність місцевих природних феноменів – несприятливих і небезпечних явищ природи. Вплив природних умов на рекреаційну діяльність мінливе, в будь-якої конкретної обстановці вони можуть прискорити або затримати темпи розвитку рекреації.

Виділяють туристичні природні і природно-антропогенні ресурси. До першої групи належать фізичні ресурси – це об'єкти і явища неживої природи, які використовуються в рекреаціях. У свою чергу, вони поділяються на:

- геологічні, пов'язані з будовою земної кори;
- геоморфологічні, що визначають рельєф;
- кліматичні, гідрологічні;
- крім того, до природних відносяться біологічні ресурси – це об'єкти і явища живої природи, що володіють цінними туристично-рекреаційними властивостями, а саме ґрунтові, флористичні та фауністичні ресурси;
- виділяють ще комплексні ресурси: ландшафтні та екологічні.

До другої групи, природно-антропогенних ресурсів, об'єктів створених руками людини, відносять ботанічні сади, зоопарки, пам'ятки садово-паркового мистецтва.

У підсумку, все природні умови і ресурси території складають її рекреаційно-туристичний потенціал і беруть участь у формуванні рекреаційної діяльності та спеціалізації окремого регіону. В процесі рекреаційної діяльності природні ресурси можуть виконувати різні функції: естетичну (пейзажі,

різноманітні екскурсійні об'єкти) і безпосередньо ресурсну, як без прямого витрачання, так і з безпосереднім витрачанням в процесі рекреації.

До природно-рекреаційних ресурсів, об'єкти відносять за наступними критеріями:

- відміну від первинної середовища проживання людини;
- поєднання мінімум двох різних в природному відношенні ландшафтів (наприклад, вода-суша, ліс-поляна).

Туризм займає особливе місце в групі галузей, що мають яскраво виражену орієнтацію на використання природних ресурсів [2], що підтверджується наступними ознаками:

- споживання туристських ресурсів відбувається в місці їх розташування, населення мігрує до місця знаходження природних умов, і регіон повинен направити свою політику на створення всіх умов по залученню туристського інтересу;

- в цій сфері залучаються не використовувані раніше природні комплекси: пляжі, екзотичні ландшафти, печери; туризм використовує природний ландшафт в цілому;

- туризм вдало поєднується з іншими видами природокористування: рибальством (аквапарками), охороною природи (національними парками) - і допомагає їм у розвитку:

- значущу роль відіграє екологічна освіта.

Фактори, що впливають на управління природно-рекреаційними ресурсами з метою сталого розвитку туризму:

- мають постійне в часі значення: природні (туристів приваблюють багаті і різноманітні території) і культурно-історичні (пам'ятники, високий рівень духовної і матеріальної культури) ресурси;

- змінюють своє значення: політичні (обстановка в країні, безпосередньо впливає на розвиток регіону), соціально-демографічні (вік, зайнятість,

наявність самотніх людей, бездітних пар, пенсійний вік), фінансово-економічні (економічна ситуація в країні, фінансова стабільність, рівень доходів населення), матеріально-технічні (характеризують стан і можливості бази туристичної індустрії).

У розвитку туризму на основі природно-рекреаційного потенціалу є свої переваги і недоліки. До позитивних сторін відноситься:

- збільшення грошового потоку в регіон, який приймає туристів;
- загальне зростання валового національного продукту;
- створення нових робочих місць;
- реформування структури відпочинку, поліпшення туристичної інфраструктури, яка впливає і на інші сфери господарства;
- залучення капіталу, в тому числі й іноземного.

Але існують і негативні сторони:

- зростання цін в регіоні, що з негативної точки зору сприймається населенням;
- збільшення цін на земельні ресурси;
- екологічні та соціальні проблеми.

Політика регіональних влад повинна бути спрямована на залучення туристів до природно-рекреаційних ресурсів, з цією метою слід:

- розвинути туристичну інфраструктуру в зоні рекреації,
- активно просувати свій продукт на ринку,
- найняти кваліфікованих працівників і підвищувати їх професійний рівень,
- створити конкуренцію на туристичному ринку, розробити програму по мобілізації туристів і облагородити туристичну зону, щоб викликати інтерес у населення і забезпечити стійкість розвитку туризму в цілому.

В умовах ринку, що характеризуються нестабільністю цілей, обумовленою мінливістю попиту та пропозиції, цін на товари і фактори

виробництва, змінами в конкурентному середовищі й іншими макро- і мікроекономічними факторами, однією з першочергових задач керівництва стає формування й оцінка поточних і перспективних можливостей, тобто потенціалу.

Потенціал, що об'єднує в собі як просторові, так і тимчасові характеристики, концентрує одночасно три рівні зв'язків і відносин:

- по-перше, він відображає минуле, тобто сукупність властивостей, нагромаджених системою в процесі її становлення і таких, що зумовлюють можливість до її функціонування та розвитку. У цьому плані поняття «потенціал» фактично набуває значення поняття «ресурс».

- по-друге, він характеризує рівень практичного застосування і використання наявних можливостей. Це забезпечує розмежування реалізованих і нереалізованих можливостей. У цій своїй функції поняття «потенціал» частково збігається з поняттям «резерв».

- по-третє, він орієнтується на розвиток (на майбутнє). Будучи єдністю стійкого і мінливого станів, потенціал містить (як можливі) елементи майбутнього розвитку.

Рівень туристичного потенціалу, характеризуючи наявний стан системи, обумовлений тісною взаємодією всіх трьох перелічених станів, що і відрізняє його від таких, на перший погляд близьких, понять, як «ресурс» і «резерв».

Принциповим моментом в дослідженні складу сукупного туристського потенціалу регіону є розгляд його як системи.

У структурному плані туристський потенціал регіону доцільно представити як сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих потенціалів: природно-ресурсного, історико-культурного, економічного і соціального.

Природно-ресурсний потенціал сфери туризму – здатність природних систем без шкоди для себе (а, отже, і для людей) віддавати необхідну людству продукцію або робити корисну для нього роботу в рамках господарства даного

історичного типу; можливості регіону по використанню сукупних природних багатств в туристичній діяльності.

Історико-культурний потенціал – висловлює можливості для розвитку туризму, закладені історико-культурними цінностями, що знаходяться в регіоні.

Економічний потенціал сфери туризму – це складова частина економічного (господарського) потенціалу регіону, що характеризує здатність регіону в області відтворення туристичного продукту, тобто потенційно придатні сили і засоби, необхідні для відтворення туристичного продукту на регіональному рівні (матеріальні, природні, трудові та ін.).

Соціальний потенціал сфери туризму – можливості регіону по відтворенню необхідної для здійснення туристської діяльності робочої сили, так як використовуючи тільки матеріальні ресурси туризму, неможливо зробити, розподілити, обміняти і спожити регіональний туристичний продукт.

Методика комплексної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу базується на оцінці потенційної ємності та пропускної здатності туристично-рекреаційних об'єктів, експертній грошовій оцінці якості цих об'єктів і кількісних результируючих показників, що оцінюють фактичну кількість туристів, що скористалися туристичними послугами.

З огляду на конкурентний характер сучасної економіки при аналізі стратегічного потенціалу туристично-рекреаційної сфери регіону необхідно його розглядати як конкурентний соціально-економічний потенціал.

Туристично-рекреаційні ресурси класифікуються за наступними критеріями:

- за складом (по утворюючим факторів і елементів, їх функціональної придатності);
- за оціночними параметрами якості туристичних ресурсів (придатність, комфортність, естетична привабливість, значимість);
- по інших характеристиках, не пов'язаних з оціночними показниками.

Туристично-рекреаційний потенціал регіону, з одного боку, характеризується рівнем відновлення та розвитку життєвих сил людини та суспільства в цілому (соціальний ефект), а з іншого – сучасним станом туристично-рекреаційної сфери та можливостями розвитку в майбутньому (економічний ефект). У цьому випадку важливого значення набуває оцінка передумов та факторів, що обумовлюють розвиток туристично-рекреаційного комплексу.

Перед здійсненням оцінки наявного туристично-рекреаційного потенціалу даних зон, необхідно визначити основні групи факторів, що впливають на розвиток туризму та рекреації. Проаналізувавши роботи багатьох дослідників даної сфери, вважаємо, що усю сукупність умов та факторів розвитку ТРК можна об'єднати в три великі групи:

1. Туристично-рекреаційні ресурси;
2. Туристично-рекреаційні потреби;
3. Економічні можливості суспільства (або певного регіону).

Туристично-рекреаційні ресурси – закономірні поєднання компонентів природи, соціально-економічних умов та культурних цінностей, які на даному рівні розвитку продуктивних сил виступають як передумови задоволення туристично-рекреаційних потреб людини та організації господарського комплексу, що спеціалізується на туристично-рекреаційному обслуговуванні населення [59].

Туристично-рекреаційні ресурси можна поділити на чотири групи: природні рекреаційні ресурси; культурно-історичні ресурси; соціальні умови та ресурси; економічні умови та ресурси.

Природні рекреаційні ресурси – це компоненти природного середовища та їх територіальні поєднання, які володіють сприятливими для рекреаційної діяльності властивостями і служать чи можуть служити матеріальною основою для організації лікування, оздоровлення, відпочинку, туризму та розвитку

людини.

Таким чином, природно-рекреаційні ресурси поділяються на: кліматичні; флоро-фауністичні; бальнеологічні; ландшафтні.

Другою групою туристично-рекреаційних ресурсів є культурно-історичні, які включають історичні, археологічні, архітектурні, етнографічні об'єкти та заклади культури (історичні, археологічні, архітектурні пам'ятки, твори монументального мистецтва, етнографічні особливості території, фольклор, центри прикладного мистецтва та ремесел, музеї, виставки, театри тощо). Основними характеристиками культурно-історичних ресурсів є цінність, привабливість, пізнавальний потенціал.

Соціальні умови та ресурси – це соціальні елементи, які можуть використовуватись в рекреаційних цілях: для оздоровлення, відпочинку, розвитку людини.

Економічні умови та ресурси – це економічні елементи, які використовуються для забезпечення реалізації туристично-рекреаційних цілей. Основними економічними умовами (факторами), які реалізують туристично-рекреаційні потреби, є: транспортна доступність, наявність туристично-рекреаційних підприємств, трудових ресурсів, розвиненість соціальної інфраструктури, частини матеріального виробництва, що безпосередньо чи опосередковано працює на туристично-рекреаційний комплекс в регіоні, вигідність економіко-географічного положення тощо.

2. Бальна оцінка туристично-рекреаційних ресурсів рекреаційних зон. Оскільки туристично-рекреаційні ресурси, а саме природні рекреаційні та культурно-історичні ресурси, є визначальними щодо розвитку ТРК області, то нами буде здійснено бальну оцінку саме цих факторів розвитку ТРК. Визначивши склад туристично-рекреаційних ресурсів, наступним кроком є їх оцінка у кожній рекреаційній зоні Закарпаття. Правильний науково виважений підхід до цього питання дасть можливість істотно покращити економічне

становище як окремих зон та регіонів, так і держави в цілому.

Економічне зонування рекреаційних територій зумовлює потребу в оцінці природно-рекреаційних ресурсів, яка повинна включати в себе декілька етапів. На першому етапі першочергове значення має інвентаризація та аналіз всіх рекреаційних ресурсів території, тобто природних та соціальних явищ і об'єктів, їх просторовий розподіл, якісні та кількісні характеристики. Другий етап – це якісна оцінка цих ресурсів, яка є необхідною умовою для їх економічної оцінки. [4].

Якісну оцінку пропонується проводити в балах, використовуючи при цьому кількісні характеристики. В основу бальної оцінки природних туристичних ресурсів рекреаційних зон покладена оцінка запропонована А.Гайдук [14]. При оцінці туристично-рекреаційних ресурсів, аналізуються 2 блоки. Перший блок “природні туристичні ресурси” включає кліматичні умови, бальнеологічні, лісові, водні ресурси та природно-заповідний фонд. До другого блоку включені культурно-історичні ресурси. Оцінка природних туристичних ресурсів.

Кожен вид ресурсів оцінюється за допомогою оціночних критеріїв та певного методу. Максимальна кількість балів присвоюється рекреаційній зоні, яка, з урахуванням всіх оціночних критеріїв, є лідером за певним видом ресурсів. Розподіл балів для кожного з чотирьох видів природних туристичних ресурсів виглядає наступним чином. Максимальна кількість балів для бальнеоресурсів 40, оскільки мінеральні лікувальні води є найціннішим видом рекреаційних ресурсів в області. Рекреаційній зоні, яка володіє найбільшою кількістю свердловин мінеральних вод, що використовуються присвоюється 30 балів, а бали для всіх наступних рекреаційних зон встановлювалися методом пропорції. Свердловини мінеральних вод, які в майбутньому можуть бути використані в туристично-рекреаційній сфері – додатково приносять 10 балів. Всі інші види ресурсів оцінюються за 20 бальною шкалою аналогічно.

Кліматичні умови – показник, який визначає загальну комфортність території для відпочинку та спорту. Основними характеристиками є температурний режим та режим зволоження, кількість опадів та їх розподіл за місяцями, вітровий режим, середня кількість сонячних днів на рік, а для зимових видів рекреаційної діяльності – товщина і тривалість снігового покриву. Найбільш сприятливими територіями для зимових видів відпочинку є гірські райони області, де тривалість залягання снігу складає 5-6 місяців, а його товщина 10-35 см. Це дає змогу сформувати ряд центрів зимових видів відпочинку і спорту.

Таким чином, економічна оцінка природно-рекреаційних ресурсів включає в себе два етапи. Перший етап – це інвентаризація та аналіз всіх рекреаційних ресурсів території, тобто природних та соціальних явищ і об'єктів, їх просторовий розподіл, якісні та кількісні характеристики. Другий етап – це якісна оцінка цих ресурсів, яка є необхідною умовою для їх економічної оцінки. Якісна оцінка розраховується в балах при цьому використовуються кількісні параметри. Застосування запропонованої методики розрахунку бальної оцінки дає можливість оцінити потенціал кожної рекреаційної зони.

Тобто, можна констатувати, що рекреаційно-туристичний потенціал регіону – це сукупність природних, історико-культурних об'єктів і явищ, а також соціально-економічних і технологічних передумов для організації туристської діяльності на певній території

У наступному підрозділі буде розглянуто сучасні методичні підходи до оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу території.

1.2. Конкурентна перевага у стратегії розвитку туристичного регіону

Основними індикаторами підвищення конкурентоспроможності туристичного регіону є туристичний потенціал та туристична інфраструктура. Складовими елементами середовища та системи забезпечення привабливості туристичного регіону є: природні туристичні ресурси та ресурси антропогенного походження, серед яких історичні та архітектурні об'єкти, культурні цінності тощо; матеріально-технічна база туризму: туристична інфраструктура та інвестиційне забезпечення туристичної сфери.

Конкурентні переваги міжнародного туристичного регіону визначаються у здатності володіння деякими можливостями, які дозволяють протистояти конкурентам, а також перевершувати їх (конкурентів) за іншим фактором за досліджуваний період часу. Конкурентні переваги формуються за рахунок внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на міжнародну конкурентоспроможність туристичного регіону.

Сучасна економіка розширює просторові та часові параметри діяльності туристичного бізнесу як реального сектору національної економіки за рахунок створення нових інформаційних туристичних продуктів. Формується новий сектор економіки – віртуальний, в якому туристичні компанії і споживачі туристичних послуг інтерактивно взаємодіють через систему Інтернет, яка стала віртуальним посередником.

Аналіз теоретичних підходів до визначення сутності «туристичного регіону» дозволив встановити, що у сучасних наукових дослідженнях це поняття розглядається в декількох дефініціях:

- як територія, що має об'єкти туристичного інтересу (природні, історичні, культурні);
- як територія, яка характеризується наявністю великої мережі споруд та

послуг, що необхідні для організації туристичного дозвілля;

- як група країн, яка формується за наявності схожих умов розвитку та характеризується спільністю генезису;

- як територія, у межах якої здійснюється використання та реалізація туристичних ресурсів, що враховує специфіку окремого туристичного регіону.

Туристичний регіон доцільно розглядати як територіальну систему, у середині якої відбуваються процеси виробництва товарів та послуг, їх розподіл та споживання. Метою стратегічного управління у туристичному регіоні є забезпечення розвитку туристичного бізнесу як важливого сегмента національної та регіональної економіки. Вибір стратегії в конкретних регіонах має визначатися за сукупністю відповідних параметрів: туристичних ресурсів, туристичною інфраструктурою, станом природного середовища, ступенем соціально-економічного розвитку територій тощо.

Стратегія туристичного розвитку регіону – це механізм узгодження державних, територіальних і галузевих інтересів та планів. Стратегічне планування розвитку регіону має здійснюватися на засадах концепції сталого гармонійного розвитку. У загальному контексті під сталим розвитком територій слід розуміти напрям соціально-економічних перетворень міських і сільських поселень, спрямований на формування їхнього туристичного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі, насамперед, раціонального використання наявних природних ресурсів та збереження культурної та історичної спадщини [17].

Стратегія туристичного розвитку регіону повинна обиратися залежно від масштабів об'єкту та з урахуванням його інноваційно-інвестиційного потенціалу. Процес розробки стратегії має включати підготовчий етап, до якого слід залучати громадськість: опис бачення регіону, що спонукає до активної роботи щодо його розвитку; ініціювання спільної роботи в плануванні майбутнього регіону; стимулювання локальних общин, груп інтересів,

громадських організацій та інших регіональних учасників до висловлювання своїх думок, а також до спільної діяльності щодо розвитку регіону. Важливо визначити конкурентні переваги регіону, визначити основні детермінанти, які повинні визначити успішність обраної стратегії розвитку.

На етапі розробки стратегії розвитку регіону, як території пріоритетного розвитку туризму, доцільно вивчити досвід інших зарубіжних регіонів.

Методичний підхід, який доцільно використати при визначенні конкурентних переваг туристичного регіону, може ґрунтуватися на концепції конкурентних переваг, яка була розроблена М. Портером та заснована на динамічному співвідношенні чотирьох показників, які складають так званий «ромб конкурентоспроможності» [49]. В умовах поглиблення євроекономічної інтеграції України важливо визначити основні імперативи, які впливають на конкурентоспроможність туристичного регіону (рис. 1.2.1).

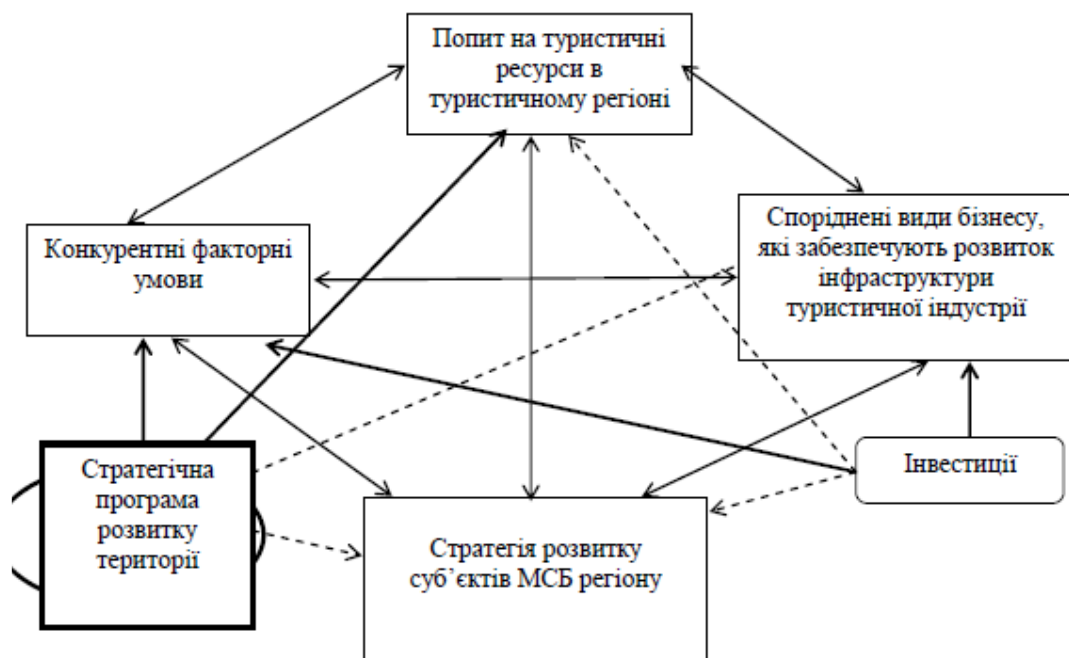


Рис. 1.2.1 Імперативи конкурентної переваги туристичного регіону [40]

Конкурентоспроможність туристичного регіону формується у процесі виділення регіону як незалежного економічного суб'єкта конкурентних

відносин, які є невід'ємною компонентою загальної стратегії соціально-економічного розвитку території. Також основою конкурентоспроможності туристичного регіону може бути висока конкурентоспроможність його галузей на національному та міжнародному рівнях.

Функцією державних органів у сфері регулювання туризму є розробка і реалізація державної туристичної політики, головне завдання якої полягає у формуванні єдиного туристичного простору для створення економічних умов для розвитку туристичного бізнесу. Забезпечення розвитку національної туристичної індустрії повинно ґрунтуватися на програмах розвитку територій з метою здійснення необхідних структурних, техніко-технологічних й організаційних змін у туристичній сфері; вдосконалення зовнішньоекономічних зв'язків, розробки інвестиційної програми як умови забезпечення руху капіталів, валютних коштів, трудових ресурсів тощо; узгодження міжнародного науково-технічного та економічного співробітництва у сфері економічної інтеграції для акумулювання ресурсів і інвестицій, необхідних для вирішення сучасних проблем розвитку туристичної індустрії тощо.

Проте, якщо брати до уваги поточний стан управління туристичним бізнесом в Україні, то у своїй більшості дії державних органів щодо реалізації зазначених завдань через сукупність об'єктивних і суб'єктивних проблем і труднощів залишаються досить обмеженими і здебільшого мають декларативний характер.

Підприємницький рівень інституціональних правил здійснення туристичної діяльності визначається в межах окремих підприємств сукупною дією загальних факторів: обраною стратегією просування послуг на ринку; якістю надання послуг; рівнем професіоналізму тощо.

Склад та повноваження інституціональних структур туристичної діяльності на підприємницькому рівні обумовлюються місцем управлінських функцій, пов'язаних з організаційною структурою управління професійними

суб'єктами туристичного ринку, а також обсягом повноважень відповідних фахівців у сфері прийняття відповідних управлінських рішень.

Згідно з цією концепцією імперативи, які включені в конкурентний ромб, мають загальний характер та формують конкурентне середовище. 21

Грунтуючись на концепції національної економіки, висунутої М. Портером, можна адаптувати дану теорію відповідно до туристичного регіону та виділити джерела і фактори його конкурентоспроможності:

- факторні умови;
- попит на туристичні ресурси в туристичному регіону;
- споріднені галузі, які підтримують туристичну індустрію;
- стратегія фірм, їх структура та конкурентоспроможність туристичної регіону.

Першою детермінантою, яка слугує формуванню конкурентних переваг у туристичному регіоні, є факторні умови, які передбачають наступне:

- розвинута туристична інфраструктура;
- капітал, з урахуванням особливостей фінансування туристичної індустрії регіону;
- природні ресурси, до яких входить географічне розташування туристичного регіону та його кліматичні умови;
- людські ресурси, які поділяються за кваліфікаційною та професійною характеристикою;
- науково-інформаційний потенціал, що визначає накопичені регіоном знання, пов'язані зі створенням та наданням туристичних послуг.

Якщо розглядати основні фактори з точки зору конкурентоспроможності, то варто зазначити, що отримання конкурентної переваги залежить не тільки від наявності чи запасу вищезазначених факторів, а й від швидкості їх створення, ефективного використання та механізму вдосконалення.

Виділяють базисні та індивідуальні, загальні та спеціалізовані туристичні

факторні умови. В контексті туризму конкурентоспроможність туристичного регіону першочергово визначається базисними факторами, до яких відносяться природні туристичні ресурси. Однак, конкурентоспроможність туристичного регіону, яка заснована лише на природних туристичних ресурсах, вкрай недовговічна, бо завжди існує ризик виходу на туристичний ринок конкурентів з аналогічними, або навіть кращими чи більш дешевими туристичними ресурсами.

Задля забезпечення стійкої туристичної конкурентоспроможності регіон повинен на основі базисних чинників створити такі переваги, які для інших регіонів були б або важко відтворювальними, або більш витратними. До таких переваг відносяться, зокрема: сучасна туристична інфраструктура та висококваліфікована робоча сила, які, в свою чергу, повинні відповідати потребам споживачів послуг, задачам та меті розвитку туристичної індустрії регіону. У цьому контексті домінуючу роль повинні мати індивідуальні специфічні переваги, які у порівнянні з базовими, можуть бути лише в даному географічному регіоні і стратегія розвитку регіону має базуватися на пошуку саме таких індивідуальних переваг та їх розвитку на основі проектного підходу.

Недолік базових чинників при зваженій, добре продуманій стратегії розвитку може розглядатися як сильна сторона, тобто фактор додаткового стимулювання створення розвинених факторів, які при відсутності або недоліку базових чинників повинні бути створені з особливою ретельністю. На переконання окремих фахівців, саме додаткові зусилля при створенні індивідуальних чинників зумовлюють більш високий рівень конкурентоспроможності туристичного регіону.

Важливим імперативом розвитку туристичного регіону є попит на внутрішньому ринку на туристичні послуги, що формує обсяг внутрішніх туристських потоків. Цей показник може мати стратегічне значення при визначенні рівня конкурентоспроможності туристичного регіону в межах

країни. Це особливо актуально при обмеженні державних ресурсів для розвитку пріоритетних проектів у туристичній галузі. Окрім розміру попиту на туристичні послуги в регіоні велике значення має якість надання туристичних послуг, її відповідність останнім тенденціям розвитку туристичної індустрії.

Четвертим імперативом, що визначає важливі конкурентні переваги туристичного регіону, є структура та стратегія фірм, конкуренція в туристичній індустрії. При розгляді цього чинника необхідно враховувати той факт, що стратегія і менеджмент компаній, незважаючи на взаємопроникнення культур та методів ведення бізнесу, мають специфічні національні особливості і розбіжності у діловій культурі [37, с. 34].

SWOT-аналіз є основою для формування стратегії розвитку туристичного регіону з урахуванням впливу зовнішнього і внутрішнього середовища, який дозволяє визначити негативні і позитивні фактори, що впливають на діяльність регіону як і зовні, так і з середини, допомагає правильно оцінити можливості, які відкриваються перед регіоном у майбутньому. Тому він є важливим аналітичним інструментом для вибору оптимальної стратегії і прийняття ефективних управлінських рішень, які забезпечили б сильну та надійну позицію, а також його конкурентні переваги [16].

При застосуванні методики проведення SWOT-аналізу регіону доцільно її поєднувати з прийомами експертного оцінювання. До групи експертів доцільно залучати провідних фахівців, науковців, громадських діячів. Група експертів має налічувати не менш ніж 10 осіб. Можливий і більший склад експертів, якщо застосувати онлайн-опитування.

Для формування концепції розвитку регіону, як туристичного, необхідно здійснити комплексний аналіз розвитку регіону за останні 5-7 років за такими складовими:

- природно-ресурсний потенціал регіону;
- економічний розвиток;

- соціальний розвиток;
- екологічне становище в регіоні (рис. 1.2.2).

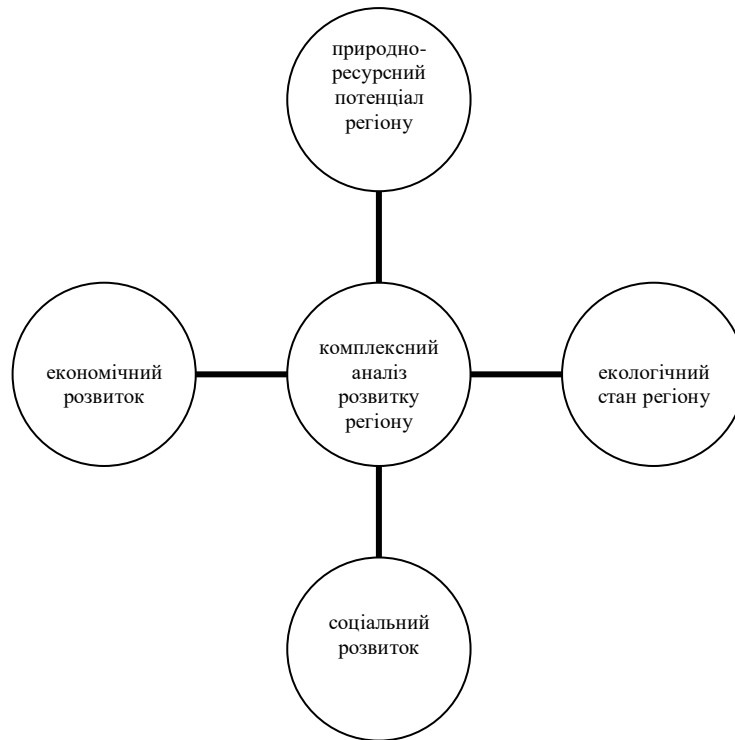


Рис. 1.2.2 Комплексний аналіз розвитку туристичного регіону, складено за [40]

Для проведення оцінки можливостей і загроз зовнішнього середовища доцільно залучити фахівців з консалтингу і провести якісний аналіз ринку та визначити напрями розвитку туристичної інфраструктури. Завершити етап аналізу необхідно формуванням матриці SWOT-аналізу для кожного із складових розвитку регіону з урахуванням сильних, слабких сторін, можливостей і загроз.

На основі проведеного аналізу необхідно здійснити вибір стратегії розвитку туристичного іміджу регіону та ключові напрями її реалізації. Процес розробки програм, пошуку інвесторів, розробки системи преференцій має поєднуватися з регіональними програмами інноваційно-інвестиційного розвитку територій.

Однак слід зазначити, що SWOT-аналіз має певні недоліки, які потрібно

враховувати в процесі оцінки. До них відносяться:

- необхідність збору й обробки великого масиву інформації;
- ризик неврахування привабливих можливостей;
- необхідність оцінки деяких напрямків за якісними критеріями;
- певний рівень суб'єктивізму в оцінках експертів;
- невеликий строк користування результатами аналізу через мінливість зовнішнього середовища.

З метою зменшення ризику вибору неефективної стратегії на 2 та 3 етапах розробки (рис. 1.2.3) доцільно здійснювати моніторинг відповідності вибраних пріоритетів стратегічним цілям розвитку регіону в контексті отримання істотних конкурентних переваг.

Таким чином, можна стверджувати, що конкурентоспроможність регіону – це здатність економіки одного регіону конкурувати з економіками інших регіонів (як в межах країни, так і поза її межами) з метою підвищення ефективного використання наявних ресурсів та забезпечення належної якості життя населення. Тільки за умов формування чітких стратегічних заходів можливе забезпечення та підвищення конкурентоспроможності регіону.



Рис. 1.2.3 Реалізація маркетингового підходу у стратегічному управлінні розвитком туристичного регіону, складено за [4, 40]

Задля успішного та ефективного функціонування туристичної галузі регіону необхідним є його фінансове забезпечення, головною метою якого буде створення якісного середовища щодо залучення та перерозподілу фінансових коштів для розвитку туристичного регіону. Виділення та розподіл фінансових ресурсів у туристичному регіоні забезпечить формування таких важливих напрямів розвитку, як просування національного туристичного продукту, формування інвестиційних проектів, пов'язаних з реконструкцією туристичної інфраструктури, здійснення якісної рекламної та інформаційної діяльності, вітчизняних та міжнародних туристичних виставок, ярмарок, презентацій, семінарів.

Таким чином, фінансове забезпечення галузі туризму характеризується наявністю деяких специфічних особливостей, пов'язаних з механізмом її функціонування. Завдяки фінансуванню суміжних сфер діяльності туристичної галузі, серед яких різні заклади розваг, готельне та ресторанне господарство, транспортні засоби обслуговування та транспортна інфраструктура, досягається соціальний ефект, який полягає у використанні модернізованої туристичної інфраструктури не тільки особами, що подорожують, а й місцевим населенням.

Наступним кроком передбачено дослідження передумов та чинників формування рекреаційно-туристичного потенціалу в регіоні.

1.3. Передумови та чинники формування рекреаційно-туристичного потенціалу в регіоні

Вигідне фізико-географічне та економіко-географічне положення сприяє компактному заселенню, господарському освоєнню території, створює передумови для життєвої діяльності людей, в тому числі туризму. Особливості економічно-географічного положення і природних факторів (грунтово-

кліматичні умови, мінерально-сировинні, лісові і водні ресурси) у поєднанні створюють сприятливі умови для розвитку багатогалузевого сільського господарства та промисловості.

В стратегічному управлінні розвитком туристичних регіонів широко використовуються й інші методичні підходи.

Факторний підхід [29] ґрунтується на рейтинговому та індексному методах оцінки регіональної конкурентоспроможності. Цей підхід дозволяє оцінити конкурентоспроможність регіону, беручи за основу його ресурсний потенціал. Тобто, конкурентоспроможність розглядається через призму різноманітних структурних складових, які формують потенціал регіону, а також ефективності використання цих складових.

Важливий вплив на конкурентоспроможність туристичного регіону мають географічні фактори, бо вони відіграють важливе значення у формуванні подорожі та вибору маршруту поїздки, а також впливають на економічну ефективність туристичної індустрії. Що стосується культурно-історичних факторів, то вони виражені наявністю культурних, архітектурних пам'яток історії, матеріальної та духовної культури, галерей та музеїв, виставкових центрів. Для міжнародних факторів є характерним посилення процесів глобалізації світового господарства, міжнародного співробітництва та вирішення міжнародних конфліктів шляхом проведення переговорів. Соціально-економічні фактори характеризуються економічним станом розвитку регіону, рівнем заробітної плати населення, насиченістю регіону товарами та послугами.

Кластерний підхід базується на статистичних методах оцінки конкурентоспроможності регіону, основними показниками яких виступають темп зростання товарів та послуг галузі, у яких задіяні ключові підприємства кластеру, частка товарів та послуг у ВВП та ін. Зазначений підхід передбачає реалізацію інтеграційних процесів у сфері виробництва товарів та послуг,

започаткування нових форм економічної активності, які функціонують на високому рівні агрегації, що забезпечує високу ефективність управління, цілеспрямоване використання сукупного виробничого потенціалу та організаційно-економічного ресурсу всіх учасників кластерного утворення [30]. Тобто, за цим підходом можливе подолання вузькогалузевої спрямованості економіки регіону, що дозволить комплексно та ефективно використати потенціал розвитку регіону.

Сутність рангового підходу полягає у визначенні конкурентоспроможності регіону з позицій його соціально-економічного розвитку. В даному випадку використовують групу показників, які характеризують географічне розташування та соціально-економічний розвиток регіону. Це дозволить оцінити рівень загальної соціально-економічної конкурентоспроможності регіону та, ґрунтуючись на ранговому методі, призначити йому певне положення (ранг) у визначеній територіальній системі у порівнянні з іншими. Варто зазначити, що при застосуванні рангового методу не обов'язково застосовувати весь спектр показників, які б характеризували рівень та тенденції розвитку регіону. Достатнім є виділення основної групи деяких показників, які найбільш яскраво відображають конкурентоспроможність регіону.

Комплексний інтегральний підхід ґрунтується на наявності групи показників, що характеризують аспекти конкурентоздатності. До наступних можна віднести життєвий рівень населення, ресурсний потенціал та ефективність його використання, інвестиційну та інноваційну привабливість регіону тощо. Інтегральний показник регіональної конкурентоздатності є комплексним показником, що поєднує три рівні конкурентоздатності: макро-, мезо-, та макрорівень.

Тому, ґрунтуючись на вищезазначеному визначенні, варто розглядати регіон як підсистему, конкурентоспроможність якого залежить від

інтенсивності впливу на підсистему країни. З цієї точки зору, можна стверджувати про наявність прямого взаємозв'язку між показником конкурентоздатності та відповідними показниками регіону, до переліку яких входять фактори, що характеризують аспекти економічної, соціальної, організаційної, екологічної та міжнародної діяльності.

Беззаперечно велике значення має виконання економічної функції туризму, в рамках здійснення якої для задоволення потреб подорожуючої людини (з огляду на масовість попиту) було сформовано цілу галузь сфери туристичного обслуговування населення. Подальше зростання запитів споживачів-туристів стимулює розвиток цієї сфери, а мультиплікаційний ефект та комплексний характер споживання-обслуговування сприяє переростанню комплексу підприємств галузі в цілісну індустрію туризму – міжгалузовий комплекс, спрямований на задоволення туристичних потреб населення. Зростаюча індустрія туризму потребує належного кадрового забезпечення, а різноманітність виконуваних операцій створює широкі можливості для використання як кваліфікованої, так і некваліфікованої праці.

Зазначені характерні ознаки роблять туризм однією з найбільш ефективних індустрій, що відіграє дедалі більшу роль як в національних економіках, так і у світовій торгівлі послугами. Економічна складова туристичної діяльності проявляється не тільки в комерційній спрямованості, але й у формуванні складного мотиваційного механізму посилення соціальної та екологічної ролі туризму (орієнтованого на створення системи стимулів для реставрації пам'яток історії та культури, активізації природоохоронних заходів, реконструкції відповідної матеріально-технічної бази, інтенсифікації освітянської та виховної роботи засобами туризму тощо), що свідчить про гуманістичну направленість туристичної активності. Тому сучасний етап розвитку туризму можна охарактеризувати як етап переосмислення його ролі й значення в людській життєдіяльності: від «примхи заможних людей» – через

туризм як ефективну індустрію, що має зовнішньоекономічне спрямування – до туризму як соціокультурного явища, яке визначає певний етап розвитку людства і є складовою суспільних глобалізаційних процесів [17].

Основу привабливості Житомирщини в сфері туризму формують як історичні пам'ятки, так і природні умови та ресурси, які сприяють розвитку багатьох видів туризму.

Природно-рекреаційний потенціал області представлений поєднанням сприятливих кліматичних, водних, бальнеологічних, лісових, флористичних та фауністичних ресурсів. Житомирська область розташована в смузі кліматичного комфорту. Рівень концентрації природно-рекреаційного потенціалу в області складає 10,569 на 1000 км² та 0,235 на 1 тис. жителів та 12,339 на 1 тис. рекреантів. Клімат області помірно континентальний з вологим літом і м'якою зимою. Пересічна температура січня - 6°, липня +18,9°. Період з температурою понад +10° становить 158 днів. Тривалість безморозного періоду 150-170 днів. Опадів на півночі випадає 600 мм, на півдні - 570 мм в рік. Висота снігового покриву 20-30 см. Формування туристичних потоків в регіоні є сезонним, оскільки кліматичні умови не завжди є сприятливими для тривалого відпочинку на відкритому повітрі. Найбільш оптимальним для рекреації є період квітень – листопад.



Рис. 1.3.1. Річка Тетерів, м. Коростишів

Гідрографічна сітка густа, територією області протікає 2822 річки

загальною довжиною 13,7 тис.км. В структурі гідрографічної сітки області великих річок немає, середніх річок – вісім: Тетерів (рис. 1.3.1), Случ (рис. 1.3.2), Уж, Ірша, Уборть, Ствига, Ірпінь та Словечна, загальною довжиною в межах області – 999,6 км.

В області нараховується 2 822 річки загальною протяжністю 13,7 тис. км, із них 329 - довжиною більше 10 км, протяжністю 6 692 км і 2 493 - довжиною менше 10 км, протяжністю 7 062 км.

В області налічується 54 водосховища об'ємом більше 1 млн. м³, їх загальна площа 7,7 тис. га, сумарний об'єм 184,4 млн.м³ та 1826 ставків загальною площею 11,975 тис. га і об'ємом 151,00 млн. м³.



Рис. 1.3.2 Річка Случ, Новоград-Волинський район

Для області характерний високий рівень залягання кристалічних порід, які у багатьох місцях виходять на денну поверхню. Область багата на різноманітні корисні копалини, за що її справедливо називають „Урал в мініатюрі”. В її надрах залягають поклади розсипного ільменіту, комплексних апатит-ільменітових руд, самоцвітів, кварцитів, облицювального каменю, каолінів, мінеральної сировини для виробництва різних будівельних матеріалів, бурого вугілля, торфу та інших копалин. Запаси титану на Житомирщині складають понад 85% усіх розвіданих запасів титанових руд України.

Область володіє добре розвиненою сировинною базою облицювального каменю. У межах її території на сьогоднішній день розвідано 175 родовищ цілої

низки кристалічних порід (граніти, лабрадорити, габро, перекристалізовані вапняки) з широкою гамою кольорових і декоративних властивостей, з яких розробляється 97. Видобуток облицювального каменю складає майже 72% від загального видобутку в Україні.

На Житомирщині зустрічається близько 1500 видів судинних рослин, 294 види мохоподібних, 240 видів лишайників та ліхенофільних грибів, Список рідкісних видів флори області нараховує 227 видів судинних рослин. На Житомирщині нині відомі єдині в Україні локалітети конюшини Спригіна,

Гості-іноземці часто приїжджають навіть не у справах бізнесу. Вони приїждять для того, щоб дізнатися щось цікаве про Україну. Вони цікавляться у портъє екскурсіями по Житомиру та області, цікавляться, де придбати якийсь виріб нашого народного мистецтва. І наше завдання зараз використовувати це, задовольняти потребу і навіть йти на випередження вимогам наших гостей.

Із цікавинок, які турагентства пропонують охочим помандрувати Житомирською областю, найбільшою популярністю користуються поїздки у замок «Радомисль», музей мандрівника Миклухо-Маклая та Камінне село, екскурсії маєтками родини Терещенків, на Російське та Польське кладовище, де поховано чимало визначних осіб, а також поїздки у Бердичів, де переповідають історію кохання Оноре де Бальзака і Евеліни Ганської.

Мальовничі пейзажі, культурні цікавинки та гостинність місцевого населення заваблює мандрівників у села, де вже давно забули про туристів.



Рис. 1.3.3 Скельний масив

Скельний масив (рис. 1.3.3) поблизу сіл Дениші і Тригир'я давно облюбували скелелазы та альпіністи. Сюди приїзять спортсмени не лише з України, але й гості з Білорусі, Росії та інших країн.

Популярності серед туристів набувають садиби, де пропонують відпочинок на будь-яких смак. Одну із них – садибу зеленого туризму «Полісся» у с. Рудня-Вороб'ївська створили вимушені переселенці з Донецької області. Гостям пропонують повний спектр послуг: від розміщення і харчування до пізнавальних прогулянок, полювання, риболовлі, катання на возі, екскурсій у Радомишль та Кип'яче та різноманітні майстер-класи.

Відроджувати старовинні традиції туристи їздять у культурно-мистецький центр «Поліська хата» у с. Городське. Господиня садиби Інна Величко 10 років тому врятувала столітню сільську хатину від руйнування і відновила її такою ж, як хата була 100 років тому: солом'яний дах, піч, старовинні предмети побуту. Але справжнє життя садибі повернув етно-фестиваль «Житичі», під час якого туристи разом з місцевим населенням відроджують хліборобські традиції.

Власники садиб стикаються з такою проблемою, як непорозуміння з місцевою владою. Якби до приватних ініціатив в Україні додати державної підтримки у спрощенні ведення туристичного бізнесу, створенні сучасних і зрозумілих стандартів якості, облаштуванні інфраструктури та наданні фінансової допомоги на гідні проекти, це суттєво зміцнило б позиції туризму в Житомирській області.

Таким чином, зазначені характерні ознаки роблять туризм однією з найбільш ефективних індустрій, що відіграє дедалі більшу роль як у регіональних економіках, так і у національній торгівлі послугами.

У наступному розділі будуть детально проаналізовано природні ресурси регіону як чинник його туристичної привабливості.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЖИТОМИРСЬКОГО РЕГІОНУ

2.1. Природні ресурси регіону як чинник його туристичної привабливості

Житомирська область утворена 22 вересня 1937 року. Площа території - 29,9 тис. км², що становить 4,9 % території України. Довжина області зі сходу на захід – 170 км, із півночі на південь – 230 км.

Клімат області помірно континентальний з вологим літом і м'якою зимою. Пересічна температура січня – -5,7°, липня +18,9°. Абсолютний мінімум – -35, – -40°, абсолютний максимум +35, +40°. Період з температурою понад +10° становить 158 днів. Сума активних температур 2390-2520°. Опадів на півночі випадає 600 мм, на півдні – 570 мм на рік, найбільше їх випадає влітку. Висота снігового покриву 20-30 см. 3 несприятливих кліматичних явищ спостерігаються бездошові періоди до 60 днів, можливі посухи і суховії, сильні дощі, 1-2 дні (рідше 4-6 днів) з градом. Значної шкоди завдають пізні весняні та ранні осінні заморозки. Взимку можливі низькі температури протягом 25 днів, ожеледь до 15 днів і більше. Житомирська область належить до вологої, помірно теплої агрокліматичної зони. На території області діють 5 метеостанцій (Житомир, Овруч, Олевськ, Коростень, Новоград-Волинський).

Гідрографічна сітка густа. Всього на території області несуть свої води 2818 річок загальною довжиною 13,7 тис. км, з них 329 річок довжиною понад 10 км; їхня загальна довжина - 6691,6 км. Більшість рік беруть початок в області, лише Роставиця, Гуйва, Гнилоп'ять і Случ беруть початок у сусідніх областях й приносять незначні транзитні ресурси. Всі ріки належать до басейну Дніпра. Найбільші ріки за довжиною (у межах області): Тетерів – 276 км, Случ – 181 км, Ірпінь – 174 км, Уборть - 170,6 км, Уж – 159 км, Ірша - 126 км. Для річок області характерне мішане живлення з переважанням снігового. Понад

50% річкового стоку припадає на талі снігові води.

На Житомирщині чимало великих озер. Найбільші з них - Чорне, Озерянське, Дуже, Дідове, Прибиловецьке – розташовані в басейні річки Уборть. Збудовано 16 водосховищ (загальною площею понад 2,9 тис.га); найбільші: Іршанське, Малинське, Житомирське й Лісне.

За характером рельєфу область поділяється на південно-західну, підвищену частину, розташовану в межах Придніпровської височини, та північно-східну - низинну, слабо розділену, в межах Поліської низовини. На півночі області серед заболочених рівнин Поліської низовини виділяється Овруцький кряж висотою до 316 м. В цілому поверхня області слабо хвиляста, зі зменшенням підвищень на півночі та північному сході до 150 м та менше. У рельєфі переважають акумулятивні рівнини, лесові підвищені рівнини, розподілені долинами та балками. Для цієї місцевості характерні льодовикові та водно-льодовикові форми рельєфу. В місцях високого залягання кристалічних порід розвинуті денудаційні форми рельєфу у вигляді холмів, скель із крутими схилами, що простягаються на десятки кілометрів. Це Словечансько-Овруцький, Білокоровичсько-Попельнянський, Озерняцький та інші кряжі.

Велику площу (майже двадцять вісім відсотків території) області займають ліси, загальна площа яких складає біля одного мільйона гектарів. На півночі області ними зайнято більше половини усієї площі. Тут переважають ліси з сосни, берези, дуба, ольхи, граба, липи, осики. На півдні області поширені широколисті ліси-дуб, граб, клен, липа, ясень, берест. На північному заході області в лісах зустрічаються гущавини неогенової реліктової рослини - рододендрона. Житомирська область розташована в двох природних зонах: змішані ліси (Житомирське Полісся) та лісостеп, значну частину якого займають недреновані вологі та заболочені, алювіально-зандрові і терасні комплекси. На півдні-лугово-степні підвищені та терасні природньо-територіальні комплекси.

Тут почувають себе вільно та захищено лось, косуля, дикий кабан, вовк, лисиця, барсук, білка, заєць, бобер, рись, куниця, різні гризуни; із птахів-тетерів, глухар, дикі качки, вальдшнеп, куропатки, кулик та інші; в річках поширені щука, окунь, лящ, сом, карась.

Рекреаційні ресурси Житомирщини визначають сприятливі кліматичні умови, значні масиви лісів, а також джерела мінеральних вод (радонові води в районі Житомира і села Денишів). На півночі області є родовища торфових (село Зарічани) та сапропелевих (село Вілька) лікарських грязей. В області діють 24 санаторіїв і пансіонатів, 17 баз і 3 будинки відпочинку, 17 оздоровчих дитячих таборів.

Бальнеологічний курорт лісостепової зони, розташований в с. Дениші, на березі річки Тетерев. Для лікування застосовується радонова гідрокарбонатно-хлоридно-кальцієво-магнієва вода.

Кількість природно-заповідних, територій і об'єктів області - 102, в тому числі 5 парків (пам'яток садово-паркового мистецтва), ботанічний сад Житомирського сільсько-господарського інституту, скеля "Кам'яний гриб" (валун льодовикового походження, що зберігся на південній межі поширення льодовиків під час максимального зледеніння). Область володіє багатими природними ресурсами. Тут виявлено понад 250 родовищ корисних копалин: мармуру, самоцвітів та ін. На території області видобувається напівдорогоцінне каміння - берил, топаз, кварц.

Сприятливий клімат, значні лісові масиви, чисельні водні об'єкти, джерела мінеральних вод (радонові - в районі Житомира і с. Денишів), запаси лікувальних грязей (поблизу сіл Зарічани і Вілька) - все це створює умови для розвитку курортів і туризму. В області діють 27 готелів. Серед кращих - "Житомир", "Михайловград", "Ялинка". Функціонує турбаза "Лісовий берег".

Природно-рекреаційний потенціал: бальнеологічний курорт лісостепової зони, розташований на півдні м. Житомира, на березі річки Тетерев. Для

лікування застосовується радонова гідрокарбонатно-хлоридно-кальцієво-магнієва вода. Корисні копалини: налагоджено видобуток титанових руд, динасових кварцитів, кольорового напівдорогоцінного каміння - берилу, топазу, кварцу; є необмежені запаси декоративно-облицювального каменю (лабрадориту, граніту, габро); родовища високоякісного пірофіліту, унікальне родовище кварцитів.

Наявність і різноманітність рекреаційно-туристичних ресурсів певної території впливає не лише на територіальну організацію рекреаційної діяльності та спеціалізацію туризму, а й відбивається на економічній ефективності функціонування області, бо є складовою ресурсного потенціалу господарства.

Житомирщина відноситься до потенційно привабливих для туристичних груп дестинацій. Житомирська область утворена 22 вересня 1937 року. Вона ділиться на 23 райони. У своєму складі має 11 міст, у тому числі 5 містобласного підпорядкування, 43 селища міського типу, 1619 сільських населених пунктів. За наявності рекреаційних ресурсів Житомирщина посідає одне з провідних місць у державі. Курортно-рекреаційні ресурси області визначаються як ефективний інструмент, що дозволяє впливати на поліпшення економічної, соціальної й екологічної ситуації. Для задоволення рекреаційних потреб населення навколо міст і селищ виділено 42 тис. газелених зон. Наприклад, зелена зона Житомира становить 16 тис. га, 6 тис. га з яких – лісопаркова. Крім цього, розпорядженням облвиконкому від 10.12.87 № 285 у 11 районах області створено 47 зон масового короткочасного відпочинку загальною площею 459 га та у 17 районах – 69 рекреаційних пунктів (їх площа – 71,5 га).

Площа земель лісового фонду області перевищує 1 млн. га. Показник лісистості – 31,3%. тобто вона займає четверте місце в Україні після Закарпатської (50%), Івано-Франківської (39%), Рівненської (35%) областей.

Найбільшу лісистість в області мають Овруцький та Олевський райони, де вона відповідно становить 59% та 63%. Звичайно вважають, що основний продукт лісу – деревина, універсальна сировина, без якої в наш час не може обійтися жодне народне господарство.

Великою цінністю Житомирської області є ліси, якими вкрито 1/3 території регіону. Рекреаційно-оздоровчі ліси становлять 70,3 % від загальної площі лісів області, що свідчить про великий потенціал та цінність лісових масивів та дозволяє організовувати як санаторно-курортне оздоровлення, так і спортивно-оздоровчий, екскурсійно-пізнавальний відпочинок. За рахунок переважання хвойних порід в області сформувався мікроклімат, який позитивно впливає на відновлення людського організму та лікування дихальних шляхів. В області функціонує 2 протитуберкульозні санаторії «Лісова казка» (м. Коростишів), «Лісовий берег» (с. Іванівка Житомирський р-н.), які спеціалізуються на лікуванні та оздоровленні хворих на туберкульоз органів дихання та позалегеневих форм. [4]

Житомирська область займає провідне місце в Україні за запасами лісових ресурсів. Загальний запас стовбурової деревини становить понад 200 млн. м³. На кожного жителя області припадає 0,7 га лісів, по Україні – 0,2 га.

Основними постійними лісокористувачами є держлісгоспи Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства загальною площею 796,4 тис. га та дочірні підприємства Житомирського обласного комунального агролісгосподарського підприємства «Житомироблагроліс» Житомирської обласної ради – 299,79 тис. га.

Лісистість адміністративних районів Житомирщини широко варіює, змінюючись від 69,8% в Олевському до 6,2% у Брусилівському районі.

В області переважають соснові ліси, які займають 59,1% вкритої лісом площі. Дубові ліси займають 19,1%, березові – 14,7%, вільхові – 4,7%, осикові – 0,9%, інші – 1,5%.

Земельний фонд Житомирської області станом на 1 січня 2019 року становить 2982,7 тис. га, в тому числі землі (рис. 2.1.1):

- сільськогосподарських підприємств - 559,2 тис. га;
- громадян – 760,4 тис. га;
- закладів, установ і організацій – 36,1 тис. га;
- промислових та інших підприємств – 14,1 тис. га;
- підприємств і організацій транспорту, зв'язку – 29,9 тис. га;
- частин, підприємств, організацій, установ, навчальних закладів оборони – 33,1 тис. га;
- організацій, підприємств і установ природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення – 20,4 тис. га;
- лісгосподарських підприємств – 1048,1 тис. га;
- водогосподарських підприємств – 10,9 тис. га;
- спільних підприємств, міжнародних об'єднань і організацій з участю українських, іноземних, юридичних та фізичних осіб – 0,1 тис. га;
- державної власності, які не надані у власність або користування (запасу, загального користування, резервного фонду) – 470,4 тис. га.



Рис. 2.1.1 Структура земельного фонду області [19]

Останніми роками у зв'язку з відсутністю у лісгосподарських підприємств коштів і недостатністю матеріально-технічних засобів,

зменшились обсяги робіт з догляду залісовими насадженнями, що призвело до погіршення їх стану. На території області нараховується 23 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, в тому числі: 5 – загальнодержавного і 18 місцевого значення. Загальна площа – 364,0 га. Три дендропарки займають площу 14,9 га. На державному обліку в області перебуває 3213 пам'яток, у тому числі археології – 808, історії – 2321, монументального мистецтва – 84. До Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного значення занесено 17 пам'яток, у тому числі пам'яток археології – 12; історії – 4 та монументального мистецтва – 1. В регіоні також знаходиться 316 пам'яток архітектури, серед них місцевого значення – 255, національного – 61. До об'єктів національної спадщини віднесено музей-садибу Е. Ганської в с. Верхівня Ружинського району; будинок Лесі Українки у м. Новограді-Волинському; братську могилу учасників повстання Коліївщини 1767 р. в с. Кодня Житомирського району. На території Житомирської області знаходиться 23 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (5 загальнодержавного та 18 місцевого значення) загальною площею 364,0 га; більшість із них створено у минулих століттях навколо панських маєтків зусиллями української, польської, російської аристократії. Закладалися вони на лоні мальовничих ландшафтів і природних лісових масивів й займали значні площі. Великі маєтки чи чудові парки, які відвідували видатні люди того часу, ставали осередками культурного життя суспільства. На жаль, сучасні межі парків не завжди співпадають із колишніми межами садиб.

Мережа природно-заповідного фонду Житомирської області представлена 221 об'єктом, загальною площею 136,5 тис. га, які включають: Поліський природний заповідник, природний заповідник «Древлянський», 95 заказників загальнодержавного і місцевого значення (Городницький – ботанічний заказник, Часниківський – орнітологічний; «Галове», Забарський, Червоновільський та Дідове озеро – гідрологічні, Кутне та Козява –

загальнозоологічні, Плотниця та Поясківський – лісові). Досить багато й інших природно-антропогенних об'єктів, що охороняються законом. Із 27-ми парків – пам'яток садово-паркового мистецтва 5 мають загальнодержавне значення: Івницький, Верхівнянський, Трощанський, Городницький та Новочортирський, з пам'яток природи - 2 загальнодержавне значення та 18 місцеве (таблиця А. 1). Всі ці об'єкти є досить потужною базою для розвитку екологічного туризму та його спеціальних видів – кінного, велотуризму і пішохідного.

У світлі зростання популярності мисливських та фіш-турів в якості рекреаційного ресурсу виступають і заповідно-мисливські угіддя. Загальна площа наданих у користування мисливських угідь області складає понад 2 млн. га, у тому числі: лісових – 915,3 тис. га, польових – 1,5 млн. га, водно-болотних – 119,5 тис. га.[7].

Не зважаючи на потужний потенціал, Житомирщина не належить до лідерів серед областей України по показникам розвитку туризму. На підставі всебічного вивчення наявних проблем і рушійних сил регіону нами складено SWOT-аналіз розвитку туристичного комплексу Житомирської області конкурентоспроможного на світовому ринку. SWOT – аналіз представлено в табл. 2.1.1, з якого ми бачимо, що серед найгостріших проблем повноцінної інтеграції Житомирського регіону у світовий туристичний простір домінує єдина: відсутність загально прийнятних у світі стандартів туристичного сервісу. Саме цією обставиною, очевидно, слід пояснювати статистичну закономірність різкого спаду кількості іноземних туристів в Україну та, зокрема, Житомирщини досередини 1990-х рр. і дуже незначне нарощення їх кількості буквально за останні роки, алев складі переважно організованих груп, а не наймасовішого в розвинених країнах сегменту туристів-індивідуалів, які здійснюють самостійні подорожі і, за підрахунками, залишають країні у 2-3 рази більше коштів, ніж туристи в складі тургруп. Існує велика кількість

значних перешкод, які заважають зростанню туризму в Житомирській області і відлякують потенційних клієнтів, які хотіли б приїхати у цей регіон. Окремі з цих перешкод характерні для України в цілому, інші стосуються тільки даного регіону. Зокрема, виявлено такі перешкоди: 1. відсутність чіткої політики в галузі туризму на національному та місцевому рівнях; 2. несформований або негативний імідж України у цілому та туристичної дестинації Житомирського регіону, зокрема, як предмета туристичного інтересу; 3. відсутність ефективної системи сприяння туризму та відповідних рекламних матеріалів; 4. ускладнений візовий режим; 5. погані умови пересування (повітряним транспортом, залізницею, автотранспортом) та затримки на кордонах; 6. поганий імідж України та Житомирської області як місця вкладення інвестицій (високий рівень податків, високі відсоткові ставки, питання володіння землею, відсутність внутрішнього фінансування для туристичних проєктів); 7. низька якість об'єктів проживання; 8. низький рівень сервісного обслуговування; 9. відсутність організованого приватного та комерційного сектора; 10. відсутність регіональної співпраці.

Таблиця 2.1.1

SWOT-аналіз туристичного комплексу Житомирської області [75]

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Прикордонне розташування 2. Розташування на території Критського транспортного коридору та міжнародних магістралей, які поєднують Західну Європу із Східною 3. Залізничне сполучення з Києвом, Львовом, Ужгородом, Харковом, Одесою, Сімферополем, Мінськом, Москвою та Санкт-Петербургом 4. Наявність сировинних ресурсів (граніти, апатит-ільменітові руди, торф, ліс, продукція сільського господарства тощо) 5. Велика лісистість та значні обсяги лісових ресурсів 6. Наявність природно-заповідного фонду, зокрема заповідників, заказників	1. Нерозвиненість інфраструктури на основних автомагістралях області (готельно-ресторанний та авторемонтний сервіс) 2. Низька якість сервісного обслуговування 3. Значна частина автошляхів потребує реконструкції і ремонту та не відповідає євростандартам 4. Не повністю використані можливості міжнародної співпраці області, її районів і міст 5. Низька диверсифікація підприємств туристичної галузі 6. Низька інноваційна активність 7. Недостатня кількість кваліфікованих робітників 8. Неприятливі наслідки аварії на ЧАЕС

Продовження табл. 2.1.1

7.Порівняно низька забрудненість території токсичними відходами 8.Наявність міжнародних транспортних коридорів	
Сприятливі можливості	Можливі загрози
1.Розвиток транспортної та прикордонної інфраструктури 2.Розвиток міжнародної співпраці в економічній та культурній сферах 3.Створення інституційних умов для розвитку територій і територіальних громад 4.Приєднання області до Євро регіону «Дніпро» 5.Розвиток фінансової інфраструктури та інфраструктури підтримки туризму 6.Розширення мережі природно-заповідного фонду 7.Реалізація інвестиційних проектів на умовах співфінансування із державного бюджету 8.Розбудова транспортних коридорів при підготовці України до Європейського чемпіонату з футболу «Євро-2012» 9.Реалізація Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» та державної стратегії регіонального розвитку 10. Розвиток міжнародних контактів академічних та науково-дослідних установ	1.Послаблення уваги центральних органів виконавчої влади до реалізації державної стратегії регіонального розвитку 2.Неефективні процеси реформування економіки 3.Посилення централізації органів державної влади 4.Нестабільна економічна і політична ситуація в Україні 5.Погіршення умов фінансування і кредитування 6.Подальше погіршення інфраструктури 7.Зменшення інвестицій в екологію та охорону навколишнього природного середовища 8.Відтік активних кадрів у зв'язку з попитом нових «центрів тяжіння» кваліфікованої робочої сили

Важливим чинником, який впливає на можливості розвитку багатьох видів рекреації, є рельєф. Незважаючи на те, що територія області рівнинна, туристично-рекреаційну привабливість рельєфу області визначає Словечансько-Овруцький кряж (316 м), природа якого надзвичайно схожа до краєвидів Закавказзя. Не менш привабливими для туристів є скелі «Голова Чацького», яка розмістилась на схилах Тетерева, «Баранячі лоби», «Велетенські котли», «Ольжині купальні», які можна побачити на околицях Коростеня, скеля «Кам'яний гриб» на околиці Новоград-Волинського на правому березі р. Случ. Пісковики з відбитками викопних рослин третинного періоду збереглися у скелі «Волянщина» Володарсько-Волинського району на правому березі річки Ірші.

Важливою складовою природних рекреаційних багатств регіону є значні водні ресурси. По території області протікає 221 річка загальною довжиною 5366 км. Серед найкрупніших водних об'єктів вирізняється річка Тетерів. На її берегах розміщені численні бази відпочинку, санаторії, профілакторії. Також перспективними для розвитку водного туризму є річки Случ, Уборть, Горинь.

Щороку з травня по вересень місяць прихильники екстримальних видів спорту організовують по даних річках сплави на байдарках, катамаранах, надувних човнах. Береги річок скелясті, що дає змогу проводити тренування і змагання скелелазам. Досить популярним і за межами України є скеледром поблизу с. Денеші на березі р. Тетерів. В період 70-80 – х років ХХ століття користувались популярністю категорійні маршрути «По Случі від Мирополя до Сарн» та «По Случі, Горині і Прип'яті». Проте після аварії на ЧАЕС маршрути було скасовано. Багато на Житомирщині і великих озер, серед яких Чорне, Озерянське, Дуже, Дідове, які розташовані в басейні річки Уборть. Аналіз свідчить, що водні ресурси області мають значний нереалізований потенціал і можуть служити основою для будівництва на їхніх берегах баз відпочинку, пансіонатів, створення рекреаційних зон короткочасного відпочинку.

Бальнеологічні ресурси області представлені мінеральними водами та лікувальними грязями. Широко відомий бальнеологічний курорт «Денеші», який розташований в курортній зоні на відстані 22 км від м. Житомира та використовує для лікування радонові гідрокарбонатно-хлоридно- кальцієво-магнієві води, лікувальний ефект яких проявляється в стимуляції імунної реактивності організму, поліпшенні обмінних процесів в організмі. На північному-заході області поширені торф'яні лікувальні грязі. Зокрема, відомим у області є Зарічанське родовище, яке багате на гіпсові і купоросні торфи з мінералізованим грязьовим розчином (понад 2 г/ л). Поширені тут і сапропелеві грязі (с. Вільшани), але у рекреаційній діяльності поки що не використовуються. Рівень забезпеченості мінеральними водами та

лікувальними грязями становить 0,059 та 0,008 м3 на 1 особу відповідно.

Одним з головних завдань регіону є збереження унікального спектру лікувальних можливостей бальнеологічних осередків шляхом реконструкції та модернізації санаторно-курортних та туристичних закладів у напрямі наближення їх до міжнародних стандартів.

З метою використання різноманітного природно-рекреаційного та історико-культурного потенціалу в області розроблені науково-пізнавальні і навчальні екскурсійні маршрути, які передбачають ознайомлення з пам'ятками архітектури національного та місцевого значення, пам'ятками природи, відвідування монастирів, стародавніх городищ, експозицій краєзнавчих музеїв.

Великою популярністю серед туристів як з України, так і зарубіжних користуються 4 маршрути, а саме - у «Порцеляновім краю» (Коростишів – Кмитів – Денишів – Тригир'я – Баранівка – Остріжок – Новгород-Волинський – Городниця – Житомир), «Забутими панськими маєтками» (Романівка – Паволоч – Верхівня – Ружин – Рогачі – Топори – Городківка – Червоне – Андрушівка – Бровки Перші – Волиця – Яроповичі – Ходорків – Івниця – Стара Котельня – Іванків – Ліщин), «Навколо «Волинського Єрусалима» (Гуйва – Кодня – Турчинівка – Тютюнники – Чуднів – Стовпів – Романів – Миропіль – Нова Чарторія – Коростки – Любар – Юрівці – Краснопіль – Троща – Райгородок – Бердичів – Терехова – Іванківці), «Серед лісових скель» (Червона Волока – Кам'яне село – Олевськ – Жубровичі – Коростень – Овруч – Межирічка – Ушомир – Краївщина – Володарськ-Волинський – Кам'яний брід – Троковичі).

Сприятливі кліматичні ресурси, розмаїття природи, багата історико-культурна спадщина мають всі перспективи для розвитку зеленого туризму. В регіоні функціонує 9 закладів, в яких відтворено колорит Полісся, та створено всі умови для надання послуг із сільського зеленого туризму:

2 садиби третього (найвищого) рівня - «Володимирська садиба» (Брусилівський район, с. Привороття), історико-культурний комплекс «Замок

Радомишль» (м. Радомишль);

4 садиби базового рівня – ферма «Силоам» (сmt. Черняхів), «Тригирська садиба» (м. Тригир'я), «Хуторок Чудодієво» (с. Вишпіль, Черняхівський район), культурно-мистецький центр «Поліська хата» (с. Городське, Коростишівський район);

3 садиби без категорії - Садиба «Шалє Софія» (с. Городське, Коростишівський район, «Карпатське село» (Бердичівський район), «Стара гребля» (с. Облитки, Радомишльський район). [9]

Незважаючи на всю різноманітність туристично-рекреаційних ресурсів, область має і певні проблеми. Це пов'язано у першу чергу з нераціональним використанням наявних ресурсів, складною екологічною ситуацією, так як значна територія фактично закрита для масового відпочинку і оздоровлення через згубний вплив наслідків катастрофи на ЧАЕС, недосконалістю туристичної інфраструктури. Позитивні зрушення у розвитку туристсько-рекреаційного господарства Житомирської області пов'язані з необхідністю вдосконалення системи підготовки працівників рекреаційної сфери, поліпшення санаторно-курортного та туристсько-екскурсійного обслуговування, розширення асортименту рекреаційних та туристичних послуг (розробка нових екскурсійних маршрутів та тематичних екскурсій. Екологічних навчальних стежок, організація тематичних екологічних таборів для дітей та молоді, розвиток сільського зеленого туризму). Для подальшого розвитку рекреаційного комплексу Житомирської області необхідно провести реконструкцію та модернізацію існуючих санаторно-курортних і туристичних закладів з метою їх наближення до міжнародних стандартів, створити розгалужену сучасну інфраструктуру, яка сприятиме нарощуванню обсягів туристсько-рекреаційних послуг.

На Житомирщині необхідно акцентувати увагу на рекреаційних можливостях лісу. Відновлення лісового фонду на територіях, що постраждали

внаслідок Чорнобильської катастрофи, повинне стати одним з найважливіших оздоровчих заходів, які в перспективі дадуть значний економічний ефект при поліпшенні якості навколишнього природного середовища.

Так, на території Олевського та Овруцького районів розміщується найбільший в Україні за площею Поліський природний заповідник. Його загальна площа – 20104 га. Всі заказники загальнодержавного значення, розташовані в Житомирській області, на території районів, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС.

До пам'яток природи загальнодержавного значення належать такі об'єкти регіону: болотний масив Білокоровицького держлісгоспу, який регулює рівень ґрунтових вод і водного режиму малих річок, стабілізує мікроклімат прилеглих територій; низинне сфагново-осокове болото Олевського держлісгоспу, яке є регулятором рівня ґрунтових вод річок басейну р. Уборть; унікальний заказник, розміщений у зандровій зоні Правобережного Полісся, що має велике науково-пізнавальне значення; насадження модрини європейської на площі 12 га віком 130 і 170 р. Городницького держлісгоспу.

З метою збереження, вивчення та збагачення різноманітних рослин для їх найбільш ефективного культурного і наукового використання на території Житомирської області були створені ботанічні сади, парки загальнодержавного і місцевого значення.

Ландшафтні рекреаційні ресурси. Ландшафт – обличчя Землі, своєрідний "географічний індивід". Людство отримало у спадок від природи їхнє надзвичайне різноманіття.

У Житомирській області створюються такі заповідні території, які, крім охорони природи, розв'язують й інші завдання, зокрема, природоохоронної освіти і виховання. Такими є національні парки та регіональні ландшафтні парки, різниця між якими полягає лише в площі. Перші мають територію майже 100 тис. га, другі - кілька тис. га.

Перлиною ландшафтних рекреаційних ресурсів Житомирського Полісся є Словечансько-Овруцький кряж. Абсолютна висота його над рівнем моря 300 - 320 м. Словечансько-Овруцький кряж простягається більш ніж на 60 км, маючи ширину від 5 км на сході і 14 - 20 км на заході. Його площа становить 750 км².

На цій території можна побачити мальовничі скелі кристалічних порід, каньйони глибиною 80 м з невеликими, але бурхливими річками, а на вершині – густий ліс. Значний інтерес для дослідників кряжа викликає походження лесу на ньому. Лес – карбонатна, глиниста порода, характерна для лісостепової і степової зон України. Саме на основі лесу сформувалися чорноземи України – найбільше наше багатство. Нині на території кряжа лісів майже немає, їх вирубали протягом останніх трьох століть. Тепер тут поля, на яких вирощують льон, картоплю, зернові культури, жито, пшеницю та овочі. Словечансько-Овруцький кряж багатий джерелами кришталево чистої води. В деяких селах джерела вважають святими і чудодійними .

В Житомирській області створено 19 державних заказників за площею 6228 га, 3 них - 9 республіканського і 10 місцевого значення. Заказники створено в різних природних зонах. З них: лісових — 2, ботанічних – 9, гідрологічних – 5, ландшафтних – 1, орнітологічних – 1, зоологічних 1.

Державні заказники загальнодержавного значення. Лісовий державний заказник "Туганівський". Площа - 186 га. Переданий під охорону Новоград-Волинському спецлісгоспзагові Новоград-Волинському району.

Коротка характеристика. Збереження в природному стані рідкісних, високоботанітетних дубових насаджень насінєвого походження на південній границі Правобережного Полісся і Лісостепу. Може використовуватися як база виробничої практики для студентів вищих навчальних закладів, технікумів.

Лісовий державний заказник "Поясківський". Площа - 113 га. Переданий під охорону Білокоровицькому лісгоспзагові Олевського району. Збереження в природному стані цінних вікових деревостанів та комплексу тваринного і

рослинного світу, виходів скельних порід та валунів льодовикового періоду, поширення природи і фауни природнім шляхом. З 1926 р. тут не ведуться ніякі лісгосподарські роботи. Має наукове значення.

Ботанічний заказник "Городницький". Площа - 305 га. Переданий під охорону Новоград-Волинському лісгоспзагу Новоград-Волинського району. Збереження в природному стані насадження рододендрона жовтого, релікта третинної флори Правобережного Полісся. Має науково-пізнавальне значення.

Ландшафтний заказник "Плотниця". Площа – 464 га. Переданий під охорону Білокоровицькому лісгоспзагу Олевського району. Болотний масив, який є регулятором водного режиму басейну річки Уборть і рівня ґрунтових вод прилеглих територій. Численні виходи на поверхню Українського кристалічного щита посилюють ландшафтну унікальність урочища.

Загальний зоологічний державний заказник "Казява". Площа - 1633 - га. Переданий під охорону Новоград-Волинського спецлісгоспзагу Новоград-Волинського району. Коротка характеристика. Територія болота - одне з найбільших в області місць оселень бобрів і ондатри, а також постійних токових глухарів і тетеруків. Гніздується багато видів болотних і водоплавних птахів. Є зарості чорниці і журавлини, цінних видів лікарських рослин.

До пам'яток природи загальнодержавного значення відносяться: урочище «Модрина», Урочище «Корнієв»; місцевого значення: урочище «Криниченька», дуб «Велетень», «Скеля Крашевського», скеля «Голова Чацького» та «Флороносні пісковики».

Таким чином, дослідивши, значний масив інформації, ми дійшли висновку, що Житомирська область має надзвичайно багаті природні ресурси, для використання їх у розвитку туризму.

Далі будемо аналізувати історико-культурну компоненту рекреаційно-туристичного потенціалу регіону.

2.2. Історико-культурна компонента рекреаційно-туристичного потенціалу регіону

Суспільно-історичні рекреаційні ресурси області вже досить тривалий час залишаються одними з найцікавіших об'єктів туристсько-краєзнавчого споглядання і є базою для розвитку пізнавального та історичного видів туризму. Житомирська область володіє значною культурною спадщиною. На її території розташовано 3172 пам'ятки історії та культури. Ряд культурно-архітектурних пам'яток в Овручі, Житомирі, Новоград-Волинську відносяться ще до періоду існування Київської Русі, а тому є важливим надбанням українського народу. Десять населених пунктів Житомирської області включені до Списку історичних населених місць України: м. Житомир (1240 р.), м. Бердичів (1430 р.), м. Коростень (945 р.), м. Коростишів (1399 р.), смт. Любар (XIV ст.), смт. Миропіль (XVII ст.), м. Новоград-Волинський (1275 р.), м. Овруч (946 р.), м. Олевськ (1488 р.), м. Радомишль (близько 1150 р.).

В Житомирській області діють три державних історико-архітектурних заповідники з 10, що є в Україні. На честь відомих людей в області відкриті музеї: дім-музей С.П. Корольова (м. Житомир); літературно- меморіальний музей Лесі Українки та музей родини Косачів у місті Новоград-Волинському; музей-садиба родини Рильських у селі Романівка Попільнянського району; літературно- меморіальний музей В. Г. Короленка и літературний музей імені Бориса Тена (місто Житомир); літературно- меморіальний музей Оноре де Бальзака (с. Верхівня) та інші. Загалом на території області функціонує 36 музеїв. Найбільш відомими музеями та історичними комплексами є Державний музей кошовного та декоративного каміння (сmt. Володарськ-Волинський) колекція якого нараховує понад 1500 експонатів кошовного і декоративного каміння, Житомирський обласний краєзнавчий музей, який є одним із

найстарших музейних закладів України, в якому зберігається таксидермічна колекція, матеріали розкопок Райковецького городища (XI – XIII століть), картини західноєвропейських художників XVI – XIX століть, військово-історичний комплекс «Скеля», музей української ікони та старожитностей, в якому експозиція «Душа України» нараховує понад 5000 ікон XII – XXI століть з усіх регіонів України.

Культура і традиції: культурно-архітектурні пам'ятки в Овручі, Житомирі, Новоград-Волинську відносяться до періоду існування Київської Русі; в області є пам'ятки садово-паркового мистецтва, музей фарфору в Баранівці, садиба і пейзажний парк у містечку Верхівнянську, де жив і працював видатний французький письменник О. де Бальзак, музей космонавтики ім. С.П.Корольова.

Житомир – областний центр, що стоїть на берегах р. Тетерів і її притоки Кам'янки. Датою його заснування вважають 884 рік. З тим часом пов'язана легенда про дружинника київських князів Житомира, який заснував на високому березі Кам'янки поселення. Воно дало початок місту. За іншими переказами, про словосполучення "жито міряти" або "жити в мирі". В Житомирі є Преображенський катедральний собор, 1864. Збудований на місці Василіянської церкви (1771). Висота храму 53 м.

Житомирська духовна семінарія – навчальний заклад Києво-Житомирської дієцезії римо-католицької церкви в Україні.

Під тиском історичних обставин Житомирська духовна семінарія продовжили своє існування в 1922-1941 рр. під прапором Луцької. Подальше воєнне лихоліття та відновлення на всій території України радянського суспільно-політичного устрою зробили неможливим навіть саме питання про будь-яке відродження організаційних структур римсько-католицької Церкви, в тому числі і духовного навчального закладу.

Стало можливим це лише в вересні 1995 р. Зусиллями єпископа Яна

Пурвінського, єпископа-помічника Станіслава Широкоградюка, небайдужих священиків єпархії та викладачів з Польщі Житомирська духовна семінарія відновила свою діяльність. З приводу того, що досі державною владою міста Житомира не повернуто будинок семінарії по вул.Театральній (приміщення облвійськомату), семінаристи розташувалися в містечку Ворзель, неподалік Києва.



Рис. 2.2.1 Римсько-католицька церква

В Житомирі є кілька старих католицьких храмів. Найголовніший з них – катедральний костел св. Софії (рис. 2.2.2). На сьогодні це ці не найстаріша архітектурна пам'ятка міста. Храм було збудований в 1737-51 рр. (за іншими даними, в 1746 р.) в стилях пізнього ренесансу та бароко. Місце вибрали вдало - на старому замковому майдані. 1801 року капітально перебудований в класицистичному стилі. Висота дзвіниці - понад 26 м. Один з пілонів прикрашає барельєфний портрет видатного піаніста і композитора Ю. Зарембського.



Рис. 2.2.2 Катедральний костел св. Софії

Так званий "семінарський костел", він же костел Яна з Дуклі, знаходиться в самісінькому центрі міста. При ньому діє бернардинський монастир. Храм було відреставровано у 1990-х. З 1993 р. це - садиба відтвореної Кустодії св. Михайла Архангела. 25 листопада 1997 р. костел було освячено житомирським єпископом Яном Пурвінським.



Рис. 2.2.4. Семінарський костел

У Бердичеві у костьолі Св. Варвари вінчався Оноре де Бальзак з Евеліною Ганською. Найцікавіші об'єкти туризму – Овруч – резиденція князя Рюрика Ростиславовича XII-XIII ст.; залишки давньоруського городища X–XIII ст. на Соколовій Горі; меморіальний музей конструктора ракетно-космічних систем С. Корольова; Преображенський кафедральний собор XIX ст.; замок і млин Я.Тишкевича XVII ст.; фортеця-монастир кармелітів і костьол XVII ст.; Свято-Ольгинська церква; залишки міських укріплень X ст.; церква Василя XII ст.; Кафедральний костьол і дзвіниця 1746р.; Магістрат XVIII ст.; літературно-меморіальний музей В.Г. Короленка; костьол св. Варвари середина XIX ст.; Городище IX-XI ст.; літературно-меморіальний музей Л. Українки; Василівська церква 1190р.; палац з меморіальною кімнатою-музеєм О. де Бальзака XVIII ст.; літературно-меморіальна кімната-музей М.Т. Рильського; палац у с. Турчинівка.

Напівлегенда-напівбувальщина розповідає, що після вінчання Оноре де Бальзака з Евеліною Ганською біля стін костелу Святої Варвари відбулася одна цікава розмова. Старий бердичівський кравець поцікавився, де мсьє пошив свій

сюртук. Почувши у відповідь, що мсьє Бальзак пошив сюртук у Парижі, й уточнивши, яка відстань розділяє два міста, старий кравець із подивом резюмував: «Подумати тільки, так далеко від Бердичева, а шиють дуже пристойно».

Та найдивніше, що в цій пам'ятці усного фольклору нічого неправдоподібного нема. У середині минулого століття Бердичів був великим містом, яке підтримувало економічні та культурні відносини не тільки з багатьма містами України та Росії, а й, як нині прийнято казати, далекого зарубіжжя.

Звернімося до джерел історії міста. Існує кілька версій походження назви «Бердичів». За першою – воно походить від назви племені берендеїв – бердичів, переселених на землі Київської Русі. Згодом ця назва видозмінилася і набула сучасної форми. За іншою версією, назва походить від власного імені Бердич. Коли частина земель Київської Русі опинилася під владою великих литовських князів, ця місцевість стала володінням Бердича, підданого князя Вітовта. Потім Бердич заснував хутір, який отримав назву Бердичева. Отже, друге за кількістю жителів місто Житомирщини. Колишня економічна столиця Правобережної України, ярмарковий центр 18 ст. Довго тягнеться одноманітна одноповерхова забудова, аж ось - з-за повороту, прямо в центрі міста виникає укріплений монастир капучинів, споруда велична і дійсно прекрасна, розташована на Замковій горі, скелястому мисі над річкою Гнилоп'яттю. Саме на цьому клаптику землі розпочиналась історія міста, що своїми коренями сягає в 15 ст. (а, можливо, і набагато глибше). Тут, на річковому мисі, магнати Великого князівства Литовського Тишкевичі заклали першу фортецю. Розквіт Бердичева припав на початок 17 ст., коли місто перебувало під владою Януша Тишкевича, воєводи київського. Він відбудував замок, знищений навалом кримських татар, під час якої сам потрапив у полон. Пізніше, на знак подяки богам за своє визволення, київський воєвода заснував у замку монастир. Туди були

запрошені босі кармеліти (таку назву орден отримав від гори Кармель в Палестині). Акт дарування святим отцям території колишнього замку Януш Тишкевич власноруч вписав 1630 р. до книг Люблінського трибуналу.

Наступні століття були менш сприятливими для цієї обителі. Двічі, у 1866 та 1926 рр., монастир закривали. Спочатку за рішенням російського уряду, а потім - радянського. У 1992 р. кармелітський монастир поновив свою діяльність. Київські та житомирські реставратори взялися за відновлення пам'ятки архітектури. Нині спільними зусиллями міської та обласної організацій, католицької громади Бердичева, пожертв окремих осіб та закордонних релігійних організацій монастир відроджено з руїн. Я побувала в Бердичеві у жовтні 2000 р., і роботи тоді ще були у розпалі. Верхній храм ще пустий та занехаяний, його розкішні інтер'єри, на жаль, втрачено, як і сам образ Богоматері, який згорів у 1941 р. 9 червня 1997 р. Іоанн Павло II в Кракові освятив копію загиблого образу, яка посіла почесне місце в нижньому храмі, де проходять богослужіння. В інших будівлях монастиря до цієї пори розміщується дитяча музична школа. В двадцятих роках 19 століття в замку Антона Радзивіла мешкав польський композитор Фредерік Шопен. У той час молодий музикант навчався у відомого майстра гри на клавішних інструментах, чеха Живного. На Шопена звернув увагу А. Радзивіл і надав йому кошти для здобуття вищої освіти. Живучи в Бердичеві, Ф. Шопен керував роботами із реставрації органа. У двадцяті роки був збудований костел Святої Варвари, в якому 14 березня 1850 року Оноре де Бальзак повінчався з Евеліною Ганською. Зберігся цікавий документ за 1843 рік — клопотання про надання містечку Бердичів статусу повітового міста. У ньому, серед іншого, зазначено: «В числе естественных богатств – полагается природный ум жителей. Он великими успехами принесет пользу государству и частным людям немалую». 1845 року Бердичів стає повітовим містом. Як тільки Бердичів був переведений з категорії містечка в місто, відразу ж почалося «обсуждение мер по приданию ему

лучшего наружного устройства». Місто дуже потребувало цих заходів. На той час у місті було 575 кам'яних і 2876 дерев'яних будинків, що належали приватним домовласникам. Чисельність населення становила понад 73 000 осіб.

До 1867 року належить ще один цікавий документ. Бердичівський архітектор проводячи будівельні роботи виявив цілу систему підземних ходів під містом. Про це він повідомив начальнику губернії. Губернатор, враховуючи торговельне значення Бердичева і можливість використання підземель контрабандистами, заснував для дослідження цих ходів особливу комісію. Було відкрито 130 підземних ходів і 78 льохів. Встановлено, що найдавнішому підземеллю під Соборним майданом понад 200 років. Однак обстеження показали, що всі підземелля створені виключно для господарських цілей для зберігання запасів.

Можливість доторкнутися до чогось, чого раніше торкалися руки знаменитості, побачити те, що бачили її, знаменитості, очі, підгледіти, неначе дитина у парканну щілинку, приватне, начебто для чужих очей не пристосоване життя славетної людини – могутній імпульс для розвитку не лише бульварних газет, шаленої кулькості папарацці, а й для меморіальних музеїв. Приємно знати: так, славетні теж бували тут, у нашій українській глибинці, вони теж ходили цими стежками, вони милувались пейзажами, які мало змінилися за збігли десятиліття, а то й століття. Не треба соромитися свого інтересу до чужого життя: принаймні у випадку з меморіальними музеями з цієї цікавості може прорости захопленість рідною історією.

Коли 14 березня 1850 р. з найскромнішого бердичівського костелу святої Варвари безнадійно хворий "кругленький чоловічок на коротеньких ніжках із засмаглим від сільського життя обличчям" вивів поставну, розкішну жінку, віднині - нарешті! - його дружину, кажуть, до нього підійшов один з місцевих кравців. Уважно роздивився елегантний костюм і запитав, де пан наречений його купив. "У Парижі", - була відповідь. "Дивись, так далеко від Бердичева, а

так гарно шиють!", - здивувався кравчина. Від історичного анекдоту в цій історії, можливо, лише допитливий бердивчанин. Все інше - правда. Правда про велике кохання великої людини. У наш час Інтернету нікого не здивуєш коханням, що виникло у різних куточках світу завдяки електронній пошті та різноманітним чатам. Не треба вважати "дистанційну" любов вигадкою високих технологій: раніше звичайні листи могли викликати такий самий ефект. Ось вам приклад: автор "Людської комедії", Бальзак, отримує серед інших захоплених епістол послання на дві сторінки за підписом "Іноземка".



Рис. 2.2.5. Музей Любові – родинна усипальня Ганських

Заінтригований Оноре пише відповідь і публікує її в "Газет де Франс". Та цю газету не можна було купити в Російській імперії, тому настирна Евеліна пише ще одного листа і просить опублікувати відповідь у газеті "Котидьєн". Відповідь не забарилась. Так у 1832 році починається листування письменника зі світовою славою та польської шляхтянки Евеліни Ганської. Між читачкою і письменником виникає справжній віртуальний роман. За рік відбувається і перша зустріч у швейцарському Невшателі, яка перевершила всі сподівання Бальзака: його кореспондентка виявилася молодою та вродливою. Густі темні коси, повнувата шия та руки, живі величезні очі, чуттєві вуста... (Цікава деталь: тридцятидворічна на той час Евеліна всіма можливими засобами приховує свій

правдивий вік, Бальзак охоче вірить, що його прихильниця має 27 років. Так і надалі - Евеліна раз за разом "забувала", скільки їй "за паспортом", весь час віднімаючи від справжнього віку 5. Як це характерно для красунь усіх часів!) А ще - казково багатою. І романтичною. Все, що було дозволено Бальзаку - один поцілунок під густою кроною паркових дерев, в той час, як Вацлав Ганський був деінде.

У грудні 1840р. Бальзак вперше побачить палац у Верхівні: поки що лише на подарованій Евеліною картині-панoramі. Саме тут у нього - вперше в житті! - з'явиться власний кабінет та всі умови для творчості. Можна не сумніватися, Бальзак був щасливим тут, тут він писав останні свої твори. В основу його "Селян" лягли враження від українського повстання. Тут Бальзак написав п'єсу "Мачуха", працював над "Депутатом від Арсі", "Мадмуазель де Віссар або Франція за часів Конституції", "Дрібними буржуа", "Жінкою-письменницею".

Коли в радянські часи туристи-французи спитали бердичівського школярика, де вінчався Бальзак, той відповів: "А у нашому спортзалі". Дійсно, ще донедавна тут був фізкультурний зал однієї з шкіл, тепер же в храмі молиться греко-католицька громада Бердичіва. На фасаді збереглася табличка, що саме тут 2 березня 1850 р. прибулий з Житомира прелат Віктор Ожаровський закріпив церковним актом шлюб Оноре де Бальзака і Евеліни Ганської. Шлюб, який став шоком літературної і навколо-літературної богеми.

У 1959 р., коли світ відмічав 160-річчя з дня народження Бальзака, у Верхівні створили кімнату-музей, яка на громадських засадах діяла до 1995р. Тридцять років по тому відбувається реставрація палацу, а у 1995р. завдяки ініціативі колективу технікуму було обладнано три меморіальні кімнати, які й стали обласним літературно-меморіальним музеєм Оноре де Бальзака.

За 20 км від обласного центру по Старокостянтинівській трасі с. Депеші. Мекка київських скелелазів, які влаштували тут собі скеледром на березу мальовничого Тетерева. Цей палац кінця XIX-початку XX століття називають

"замком Терещенка".



Рис. 2.2.6. Замок Терещенків в Денешах

Легенди, що копіюють переказ про графа Бадені і його казкові багатства, можна почути і тут. Начебто Терещенко настільки не мав куди гроші дівати, що виклав підлогу царськими золотими карбованцями – причому торцями, щоб була на монарший профіль не наступити.

Цукрозаводчик був бізнесменом і людиною свого часу. Тому для підлоги й палацу він використав відносно новий матеріал – бетон.



Рис. 2.2.7. Башта з залізобетонним каркасом – центр уваги туристів

Червоне знане завдяки своєму цукрозаводу, який функціонує тут вже довгі десятиліття. Любитель старовини, потрапивши в Червоне, довго потім не оговтається від культурного шоку: неготичний, величезний, неймовірний палац Терещенків, що пустими віконницями дивиться на прихожан місцевої церкви, що притулилася в одному з крил маєтку. Колись тут було ПТУ, та за тих кілька років, що воно переїхало у нову будівлю, палац швидко занепав і перетворився у руїну. Фонтан з трьома напівоголеними граціями з-під палацу перенесли під селищну раду, а сам палац віддали церкві.

Багата Житомирщина і на подієві ресурси. Розвиток подієвого туризму дозволяє оптимально вирівнювати коливання туристичної сезонності, а для багатьох туристичних регіонів, міст проведення відповідних заходів є додатковим джерелом фінансових надходжень. На Житомирщині регулярно проходять різноманітні пісенні, літературно-поетичні, мистецькі, етнографічні та інші фестивалі, серед яких: міжнародне літературно-мистецьке свято, присвячене пам'яті Лесі Українки – «Лесині джерела» (м. Новоград-Волинський), фестиваль сучасної української естрадної пісні «Зорі над Уборттю» (м. Олевськ), фестиваль бардівської пісні «Мі-Сі-Соль», на який щороку приїждять автори та виконавці з України, Білорусі, Молдови, Грузії, Польщі, Німеччини, Міжнародний фестиваль дерунів (м. Коростень), всеукраїнське літературно-мистецьке свято «Романівська весна» присвячене пам'яті М.Т. Рильського (с. Романівка Попельнянського району), етнологічні фестивалі - «Поліське перевесло» (сmt. Ємільчино), «Мистецький червень» та «Поліське весілля» (м. Житомир), «Купальські роси» (с. Немиринці Ружинського району).

Наступним кроком буде аналіз інфраструктурної компоненти рекреаційно-туристичного потенціалу регіону.

2.3. Інфраструктурна компонента рекреаційно-туристичного потенціалу Житомирського регіону

Основою розвитку туризму будь-якого регіону є туристична інфраструктура, її функціонування та організація, відповідні методологічні та правові аспекти.

Так, у проекті Закону України «Про туристичні ресурси» вказано, що

«туристична інфраструктура – сукупність об’єктів, що мають допоміжний характер і забезпечують належне функціонування туризму». це визначення має суттєвий недолік, адже воно включає лише об’єкти, які мають допоміжний характер, що виключає основних суб’єктів туристичної діяльності.

За Єлистратовою Г. І., «туристична інфраструктура – це сукупність штучно створених рекреаційних закладів (санаторії, бази відпочинку, готелі, ресторани та ін.) та супутніх об’єктів, побудованих для загального користування за рахунок державного інвестування (автомобільні та залізничні дороги (шляхи), пункти пропуску, аеропорти, лікарні, школи)». Дане визначення є недостатньо повним, адже воно включає лише об’єкти, побудовані за рахунок державного інвестування.

Найбільш повним є визначення Гайдук А.Б. «під туристичною ринковою інфраструктурою (ТРИС) ми розуміємо сукупність елементів, які забезпечують функціонування та взаємодію суб’єктів туристичної сфери і регулюють рух матеріальних, фінансових, інформаційних потоків між ними і зовнішнім середовищем» [14].

Туристична інфраструктура включає матеріально-технічну базу елементів та структур, які входять до складу ТРС. Деякі вчені, які займаються дослідженням туристичної інфраструктури, відносять до неї також музеї, різноманітні пам’ятки, а також природні туристичні об’єкти. Туристичні ресурси туристичної інфраструктури будь-якого регіону лежать в основі розвитку туристичної галузі в цілому.

До таких ресурсів відносять як природні, так і штучно створені людиною об’єкти, які залучені до створення відповідних туристичних продуктів. Саме їх наявність та кількість у регіоні і формує його туристичний бізнес.

Серед елементів, які складають туристичну інфраструктуру виділяють: будинки, споруди, складові транспортної інфраструктури, заклади культури та відпочинку тощо, які тим чи іншим чином задіяні в наданні туристичних

послуг. Саме таке визначення в повній відповідіє законодавству України. Туристична інфраструктура має свою структуру, елементи якої потребують постійного контролю та розвитку.

Розрізняють інфраструктуру основну (виробничу) та супутню. Основну інфраструктуру складають об'єкти розміщення, харчування та перевезення туристів. Елементами супутньої інфраструктури є заклади культури, охорони здоров'я, спортивні заклади тощо, які беруть участь в наданні додаткових туристичних послуг [5].

При визначенні основних чинників, які впливають на розвиток туристичної інфраструктури Житомирської області, провідне місце займають: природно-географічні, культурно-історичні та соціально-економічні.

Основним документами, що регламентують інфраструктурне життя Житомирської області є:

- Програма залучення інвестицій в економіку Житомирської області на 2016-2020 роки (<http://oda.zt.gov.ua/images/golovna/oblasni-galuzevi-programu/programazaluchennya-investiczij-v-ekonomiku-zhitomirskoi-oblasti-na-2016-2020-roki.pdf>);

- Обласна програма сприяння культурно-мистецькому розвитку області на 2015-2020 роки (<http://oda.zt.gov.ua/images/golovna/oblasni-galuzevi-programu/prspriyannya-kulturno-mistezkomu-rozvitku-oblasti.pdf>);

- Програма реформування водопровідно-каналізаційного господарства у Житомирській області на 2012-2020 роки (<http://oda.zt.gov.ua/images/golovna/oblasnigaluzevi-programu/32.pdf>) та інші.

Загальні тенденції та індекс розвитку інфраструктури. За наявними рекреаційними ресурсами Житомирщина посідає одне з провідних місць у державі. Згідно з наявною статистичною інформацією, коефіцієнт використання місткості за 2018 рік залишився на рівні 2017 року (0,19). Зазначене стало наслідком збільшення кількості туристів, що відвідали область: майже 18 тисяч

у 2018 році порівняно з 6283 осіб (2015 рік). Індекс розвитку рекреаційної складової становить 1,076464.

Загальний рейтинг області наведений у табл. 2.3.1.

Таблиця 2.3.1

Розраховані індекси розвитку інфраструктури [22]

Складові інфраструктури (підсистема)	Індекс	Значення індексу	Рейтинг
Транспортна підсистема	ІРт.с.	0,968983	9
Підсистема зв'язку	ІРс.з.	1,038129	17
Екологічна (природоохоронна) підсистема	ІРп.с.	1,617783	2
Рекреаційна підсистема (туризм)	ІРр.с.	1,076464	3
Підсистема житлово-комунального господарства	ІРс.жкг	1,8805	7
Освітня підсистема	ІРо.с.	0,974156	18
Медична підсистема	ІРм.с.	0,997308	17
Підсистема соціального забезпечення	ІРс.с.з.	,007295	5
Культурна підсистема	ІРк.с.	1,013436	16
Інтегральний індекс динаміки розвитку інфраструктури	ІРінф.	1,14059	4

Згідно з проведеним дослідженням на основі даних, отриманих з Головного управління статистики у Житомирській області [15], за показником індексу розвитку інфраструктури Житомирський регіон посідає четверте місце серед всіх областей України. Водночас, існує низка проблем, невирішеність яких значним чином впливає на подальші перспективи розвитку.

Єдиний в області туристично-інформаційний центр діє у місті Коростень, де з 2008 року проводять Міжнародний фестиваль дерунів. На фестиваль приїжджає понад 50 тисяч людей із усієї України і навіть з-за кордону.

Таким чином, з урахуванням викладеного, основна діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування має спрямовуватись на подальшому розвитку та вдосконаленні існуючої інфраструктури шляхом залучення як державних так і інвестиційних коштів, реалізації спільних з

європейськими партнерами проектів, запровадження інноваційних підходів до розвитку, розбудови та модернізації соціальної і виробничої інфраструктури.

Основні фактори прямої дії галузевого зовнішнього середовища на туристичні підприємства визначаються в залежності від суб'єктів, з якими у них формуються взаємовідносини, а саме: клієнти (споживачі туристичних послуг), конкуренти, посередники. Тому визначальними факторами впливу прямої дії на фінансовий потенціал туристичного підприємства є: інфраструктура регіонального ринку надання туристичних послуг, платоспроможний попит, діяльність конкурентів, регіональна політика в сфері туризму. Уточнення виділених факторів дозволяє сформулювати напрями стратегічного аналізу галузевого середовища: 1) аналіз стану ринку туристичних послуг Житомирської області (інфраструктурної складової та туристичних потоків); 2) аналіз конкурентного середовища туристичних підприємств Житомирщини; 3) аналіз регіональної політики в сфері туризму. У 2008 році проведена робота по вивченню туристичного потенціалу за об'єктами туристичної інфраструктури міста Житомира та Житомирської області. Туристична інфраструктура складається із 6 основних об'єктів дослідження (табл. 2.3.2).

Таблиця 2.3.2

Складові об'єкти туристичної інфраструктури Житомирської області

№ з/п	Об'єкти туристичної інфраструктури Житомирської області	Складові інфраструктури
1	Об'єкти екскурсійного туризму	Музеї м. Житомира: меморіальний будинок-музей С.П. Корольова; музей космонавтики ім. С.П. Корольова; музей природи та мінералогії; краєзнавчий музей та картинна галерея; меморіальний будинок-музей В.Г. Короленка; музей пожежної охорони, курган могили гайдамаків (с. Кодня) Музеї м. Коростеня: краєзнавчий музей; залишки Іскоростеня, Ольжині купальні, могила князя Ігора (с. Немирівка). Музеї м. Бердичіва: краєзнавчий. Музеї м. Овруча: Олегова могила. Музеї м. Володарськ-Волинського: музей дорогоцінного та декоративного каменю

Продовження табл. 2.3.2

2	Об'єкти екологічного туризму	Природні заповідники: Поліський природний заповідник (с. Селезівка Овруцького району), Словечансько-Овруцький кряж, геологічний заказник «Кам'яне село», лісовий державний заказник «Туганівський», ботанічний заказник «Городницький», ландшафтний заказник «Плотниця», зоологічний державний заказник «Казява» (м. Новоград-Волинський), урочище «Модрина», «Криниченька», «Корнієв». Парки: Ботанічний сад Агроекологічної академії; Парк культури і відпочинку ім. Ю.Гагаріна, Верхівнянський, Городницький, Івницький, Трощанський парки, Андрушівський, Бондарецький, Високівський, Грабчаковий ліс, Кмитівський, Коростишівський, Турчинівський, Ушомирський, парк ім. Кутузова (м. Володарськ-Волинський)
3	Об'єкти лікувально-оздоровчого туризму:	Туристична база «Лісовий берег»; санаторії: «Дениші», «Іршанськ», «Тетерів»
4	Об'єкти спортивного і пригодницького туризму:	Полювання і рибальства (приміські мисливські господарства, туристичні походи різної категорії, туристичні табори, пішохідні марафони, гірський туризм на скелях «Голова Чацького» та в Денишах)
5	Об'єкти літературного туризму:	Музеї м. Житомира: В.Г. Короленка; літературний музей. Літературно-меморіальний музей О. де Бальзака (с. Верхівня Ружинського р-ну)
6	Об'єкти паломницького туризму:	м. Житомира: Преображенський кафедральний собор; Михайлівська церква; Кафедральний костел св. Софії; Семінарійський костел; Німецька кірха; Хрестовоздвиженська церква, Троїцький монастир (с. Тригір'я). м. Бердичіва: монастир Босих кармелітів, костел Святої Варвари. м. Овруча: Василіївський монастир. Миколаївська церква (сmt Олевськ), церква Різдва Богородиці (с. Кодня)

Житомирщина – це край культурних і природних пам'яток, де народжувалися та жили барони, революціонери, авіаконструктори, письменники. На території Житомирської області розташовано 588 сакральних споруд, в тому числі 14 пам'яток архітектури, найбільша кількість належить православним церквам – 414. Важливим є вивчення та включення сакральних споруд як до паломницьких турів, так і до туристичних маршрутів різного спрямування: екологічних, пізнавальних, краєзнавчих та ін.

Володарськ-Волинський вперше згадується як Александрополь у 1565 р. Це місто відоме в Україні та за її межами Державним музеєм коштовного та декоративного каміння Міністерства фінансів. На території району цікавими є й

інші рекреаційні об'єкти:

Таким чином, в Житомирській області на державному обліку перебувають визначні пам'ятки археології, історії, монументального мистецтва, архітектури, працюють туристичні агентства. Проте кожне з агентств не вважає пріоритетним для себе внутрішній і в'їзний туризм. Недостатня увага приділяється формуванню місцевого туристичного продукту, що могло б створити додаткові робочі місця, в першу чергу для молоді, а в перспективі – сприяти поповненню місцевого бюджету. Важливим показником стану туристичної галузі в Житомирській області виступає обсяг туристичних потоків в розрізі основних груп туристів. Динаміку туристичних потоків Житомирської області протягом 2000-2018 рр. представлено в таблиці 2.3.3.

Таблиця 2.3.3

Динаміка туристичних потоків Житомирської області
протягом 2000-2018 рр., осіб, складено за [15, 69]

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього ¹	Із загальної кількості туристів:		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2000	8044	640	464	6940
2001	8639	626	387	7626
2002	13260	1520	387	11353
2003	16006	1467	647	13892
2004	7206	958	535	5713
2005	9997	295	1280	8422
2006	11991	13	2734	9244
2007	12857	–	3774	9083
2008	15472	56	5702	9714
2009	14700	10	4483	10207
2010	15875	–	5474	10401
2011	10694	9	6079	4606
2012	12878	30	7242	5606
2013	9613	2	7290	2321
2014	6060	3	4693	1364
2015	6283	–	3771	2512
2016	8615	–	5101	3514
2017	9516	–	6954	2562
2018	17957	1	14597	3359

Аналіз динаміки туристичних потоків протягом 2000-2018 рр. свідчить, що найбільша кількість туристів спостерігалась у 2003 та 2010 рр. (16006 та 15875 туристів відповідно). Це відповідає найбільшому темпу приросту порівняно з 2000 р. + 98% та 97,3 %. Найменший абсолютний приріст склав 1984 осіб у 2014 році порівняно з 2000 р. Це означає, що маємо негативний темп приросту (-25 %) проти 2000 р та -36,97 % проти 2013 р. починаючи з 2018 р. іде нарощування туристичних потоків.

В ході аналізу туристичних потоків визначено також зміни у співвідношенні в'їзного та виїзного туризму (табл. 2.3.4). Як свідчать дані, для останніх років є характерною тенденція перевищення туристів-громадян України, які виїжджали за кордон, над кількістю іноземних туристів, які відвідували область. Особливо відчутною є ця тенденція, починаючи з 2005 року. Тобто, туристичний потенціал Житомирської області є невикористаним.

Таблиця 2.3.4

Туристичний баланс Житомирської області, 2000-2018 рр., складено за [15, 69]

Роки	в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	В'їзд – виїзд, + -
2000	640	464	176
2001	626	387	239
2002	1520	387	1133
2003	1467	647	820
2004	958	535	423
2005	295	1280	-985
2006	13	2734	-2721
2007	–	3774	-
2008	56	5702	-5646
2009	10	4483	-4473
2010	–	5474	-
2011	9	6079	-6070
2012	30	7242	-7212
2013	2	7290	-7288
2014	3	4693	-4690
2015	–	3771	-
2016	–	5101	-
2017	–	6954	-
2018	1	14597	-14596

На стратегічний розвиток туристичної галузі в Житомирській області значний вплив спричиняє і неефективна регіональна політика місцевих органів влади.

В Житомирській області прийнято Стратегію розвитку Житомирської області до 2020 р. [63], де прийнято пріоритетні стратегічні напрями розвитку туристичної сфери Житомирської області.

Запропоновані заходи сприятимуть: збільшенню інвестиційної привабливості Житомирщини та її туристичного іміджу; збільшенню обсягів туристичних потоків у розрізі різних видів туризму, що сприятиме зростанню надходжень до бюджетів; підвищенню рівню надання послуг туристичними підприємствами; підвищенню зайнятості населення шляхом створення додаткових робочих місць; підвищенню рівню доходів мешканців Житомирської області. Житомирська область не є «туристичним регіоном». Така ситуація пояснюється слабо розвинутою туристичною інфраструктурою. Водночас у області є стратегічний туристичний потенціал для розвитку внутрішнього туризму. Основною метою розвитку туризму Житомирщини слід визнати формування й розвиток високоефективного і конкурентоздатного екскурсійно-туристичного комплексу, що забезпечує широкі можливості для задоволення потреб громадян у різноманітних туристичних послугах.

Поряд з цим нерозв'язаною залишається група проблем інвестиційного, інноваційного й інформаційно-промоційного характеру, що стримують перехід туристичного комплексу регіону до гнучкої ринкової моделі функціонування й самоорганізації на засадах синергетичної взаємодії між усіма елементами його сервісної інфраструктури.

Аналізуючи переваги та недоліки туристичного комплексу Житомирщини ми дійшли висновку, що перспективний розвиток туризму в регіоні повинен ґрунтуватися на трьох складових: інвестиціях, інноваціях та інформаційних комунікаціях. Без широкого залучення зовнішніх інвестиційних потоків,

реалізації державних інвестиційних проектів та активізації внутрішнього інвестиційного капіталу нереально розбудувати ефективний регіональний міжгалузевий туристичний комплекс.

Варто підкреслити, що без запозичення туристичних інновацій та переходу на прогресивні європейські стандарти гостювого й рекреаційного сервісу неможливий розвиток конкурентоспроможного на міжнародному ринку туристичного сектора регіону. Без цілеспрямованих маркетингово-промоційних заходів з інформаційного “прориву” регіону буде проблематичною його інтеграція у глобальний ринок туристичних послуг.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідивши питання даної проблеми можна зробити наступні висновки:

1. Про нерозвиненість туристичної галузі в Житомирській області свідчить той факт, що питома вага туристсько-екскурсійних послуг у структурі платних послуг за останні роки твердо займає передостаннє місце і складає лише 0,3% від загального обсягу. Поруч розташувались не менш важливі в загальнодержавному значенні послуги з утримання дітей в дошкільних закладах (0,7%), послуги культури (0,8%), охорони здоров'я (0,8%), санаторно-курортні й оздоровчі (1,0%). Як свідчить аналіз туристсько-рекреаційних ресурсів Житомирщини, на сучасному етапі вони використовуються вкрай незадовільно і не сприяють національно-культурному відродженню регіону.

2. Житомирщина є перспективним регіоном організації екологічного туризму. Регіону притаманна різноманітність природних і природно-антропогенних ландшафтів, які дозволяють охоплювати різні за змістом і наповненням сторони взаємодії людини та природи, воно належить до регіонів давнього господарського освоєння, де підтримка екологічної рівноваги забезпечувалися місцевим устроєм життя, напрацьованого протягом віків шляхом спроб і помилок.

3. У межах Житомирщини знаходиться ряд об'єктів природоохоронного фонду, серед яких є як традиційні природно-заповідні території з високою атрактивністю, так і специфічне утворення – зона відчуження навколо Чорнобильської АЕС. Така особливість сприяє прокладанню різноманітних за тематикою еколого-туристських маршрутів, які наочно демонструватимуть згубність недбалого чи злочинного господарювання.

4. Місцеві адміністрації повинні стимулювати вкладання коштів у туристичну галузь, створюючи сприятливі умови для діяльності підприємств і

організацій, ділових людей.

5. В умовах регульованих ринкових відносин підтримка підприємництва повинна сприяти розвитку мережі малих фірм, організацій, підприємств, які здатні активізувати структурну перебудову індустрії туризму шляхом ефективного використання природно-рекреаційних ресурсів та об'єктів, вивчення ринку туристичних послуг та швидкого реагування на його потреби.

6. Для створення туристичної індустрії регіону необхідно передбачити розроблення кільцевих, лінійних, спеціальних маршрутів, факторами яких є пам'ятки природи, численні живописні природні ландшафти. Так, можуть бути розроблені спеціальні екскурсії для художників, істориків, архітекторів, мистецтвознавців, археологів, й за змістом історичні, археологічні, ландшафтні.

7. Нові маршрути на початковому етапі їх впровадження повинні бути спрямовані на специфічний сегмент споживачів, а саме на тих, хто цікавиться природними цінностями та готовий платити за це. В такий сегмент можуть увійти іноземні туристи (євреї, поляки, французи, німці, англійці), що не байдужі до свого минулого, адже історія Волині й Поділля тісно пов'язана з представниками даних націй; етнічні українці, які живуть в багатьох країнах світу; представники іноземних посольств, місій, організацій. Для інформування іноземних туристів, поруч з використанням реклами, слід залучити представників діаспори, різноманітні громадські організації, фонди. Крім того, до вивчення рідного краю необхідно залучати молодь через відповідні туристично-екскурсійні заходи. В міру зростання соціально-економічного добробуту та культурно-освітнього рівня населення нашої країни, туризм повинен зайняти свою нішу в житті людей.

Таким чином, можна зробити загальний висновок, що Житомирська область має значний потенціал щодо туристичного розвитку свого краю, але, нажаль, існує ряд проблем, які гальмують ці перспективи.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієць О.С. Цільове використання пам'яток історико-культурної спадщини Житомирщини як передумова розвитку туризму в регіоні / О.С. Андрієць // Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. – Житомир, 2012. – С. 173-176.
2. Андрушенко В. Ю. Значення та розвиток територіально-рекреаційної системи завдяки туризму / В. Ю.Андрушенко // Розвиток економічної системи в умовах глобалізації: Матеріали міжн. наук.-практ. конф. – Вінниця, 2014. – С.87-90.
3. Антонюк Д. Чотири мандрівки Житомирщиною / Д. Антонюк [путівник]. – К.: Грані-Т, 2008. – 72 с.
4. Бакурова А.В. Оцінка рекреаційної привабливості регіону / А.В. Бакурова, Д.В. Очеретін // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. – Вип 183. – Том III. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. – С. 617-622.
5. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. – 395 с.
6. Безручко Е.С. Управление природно-рекреационными ресурсами в целях устойчивого развития туризма / Е.С. Безручко, Е.И. Мишнина // Управление в современных системах. – 2015. – №1(5). – С.36-39.
7. Биркович В. І. Модернізація туристичного та рекреаційного потенціалу регіонів України / В. І. Биркович // Статистика України. – 2006. – № 3 (34). – С. 83-86.
8. Букреев И.А. Формирование и реализация рекреационного потенциала

региона / И.А. Букреев // Культура народов Причерноморья. – 2012. – №209. – С. 19-22.

9. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг: Навчальний посібник / В.В. Величко. – Харків: Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, 2013. – 202 с.

10. Виговська Н.Г. Стратегічний розвиток туристичної галузі в Житомирській області / Н.Г. Виговська, І.В. Саух // Вісник ЖДТУ. – 2018. – №2 (84). – С. 118-124.

11. Ветрова Н.М. Рекреационная специализация региона: экологические параметры / Н.М. Ветрова // Экономика и управление. – 2011. – №3. – С.21-24.

12. Влащенко Н.М. Потенціал санаторно-курортного комплексу: завдання дослідження і розвитку / Н.М. Влащенко // Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». – 2008. Випуск 5 (17). – Ч.1. – С. 21-28.

13. Всесвітня туристична організація. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unwto.org/>.

14. Гайдук А. Оцінка туристичних ресурсів Львівської області та її практичне застосування / А. Гайдук // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Сталий розвиток та екологічна безпека (регіональна політика). Щорічник наукових праць. – Випуск 20 / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2000. – С. 200-212.

15. Головне управління статистики у Житомирській області. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zt.ukrstat.gov.ua>.

16. Гордієнко П. Л. Стратегічний аналіз : навчальний посібник / П.Л.Гордієнко. – К. : Алерта. 2009. – 404 с.

17. Давиденко І. В. Основні компоненти туристично-рекреаційного потенціалу / І. В. Давиденко // Соціально-економічні проблеми сучасності та концепція сталого розвитку в Україні та світі: матеріали міжнар. наук.-практ.

конф. – Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2014. – Ч. 2. – С. 49-52.

18. Дунаєвська О.Ф. Перспективи розвитку релігійного туризму на Житомирщині / О.Ф. Дунаєвська, О. Ю. Козловський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geolgt.com.ua/images/stories/zbirnik/vipusk18/v1825.pdf>.

19. Екологічний паспорт Житомирської області (2018) / <http://www.menr.gov.ua/docs/>.

20. Жук І. З. Нормативно-правове регулювання діяльності суб'єктів туристичної галузі в Україні / І. З. Жук // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – Вип. – № 2 (10). – С. 23-31.

21. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – Київ, 2002. – № 3-4. – Ст. 27.

22. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. Аналітичне дослідження // ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень», Фонд імені Фрідріха Еберта. – Київ, 2017. – 108 с.

23. Кифяк В.Ф. Методи та принципи формування територіальних рекреаційних систем / В.Ф. Кифяк // Вісник ДІТБ. – 2013. – №17. – С.51-54.

24. Колесник О. О. Туристична діяльність як фактор соціально-економічного розвитку Житомирського регіону / Житомирщина: минуле, сьогодення, поступ у майбутнє. Наук. зб. / За заг. ред. П. Ю. Саух, О.М. Швидак, І. І. Ярмошик та ін. – Т. 2. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. – 312 с.

25. Комліченко О.О. Фактори розвитку туристичної галузі / О.О.Комліченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: економічні науки. Херсон, 2014. – Випуск 8. Частина 3. – С. 75-79.

26. Конституція України / Відомості Верховної Ради України. –1996. – № 30. – Ст. 141.

27. Копач М. В. Методичні підходи до оцінки рекреаційних територій /

М.В. Копач // Економічний механізм природокористування і охорони навколишнього природного середовища в умовах переходу економіки України до ринкових відносин: Тези доповідей республіканського семінару. – Львів, 1992. – С. 88-89.

28. Корнева Д. А. Проблеми розвитку інфраструктури туризму / Д.А.Корнева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

29. Костиця М. М. Житомирщина туристична: краєзнавчі нариси / М. М. Костиця, М. Ю. Костиця; за ред М. Ю. Костиця. – Житомир : ЖДТУ, 2009. – 132 с.

30. Костиця М.Ю. Рідний край / М.Ю. Костиця. – Житомир: «Житомирський вісник», – 1996. – 134 с.

31. Костиця М. Сільський туризм: теорія, методологія, практика : монографія / М. Костиця. – Житомир : ЖДТУ, 2006. – 196 с.

32. Костиця М.Ю. Церква Св. Архистратига Михаїла / М.Ю.Костиця, Г.І.Мокрицький. – Житомир: - «Житомирський вісник», 1993. – 31 с.

33. Кравчук М.С. Інформаційні технології в туристичному бізнесі: роль та призначення / М.С. Кравчук // Географія та туризм: Науковий збірник / Ред. кол.: Я.Б. Олійник (відпов. ред.). – К.: Альтерпрес, 2012. – Вип. 23. – С. 30-37.

34. Курортні ресурси України. Вип. IV. – Ч. I. – К.: ЛТД, 2005. – 155 с.

35. Лісове господарство України: проблеми та перспективи. – К.: Міжвідомча аналіт.-консультат. рада з питань розвитку продукт. сил і виробн., відносин, 2003. – 178 с.

36. Лісовий кодекс України. – К.: Мін. лісгосп України, 1994. – 56 с.

37. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: Навч. посіб. / О.О.Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – Київ: Альтерпрес, 2007. – 369 с.

38. Мазаракі А. А. Туристські дестинації (теорія, управління, брендинг) : монографія / А. А. Мазаракі, Т. І. Ткаченко, С. В. Мельниченко та ін. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. – 388 с.

39. Менеджмент і маркетинг туризму: навч. посібник / Т.М. Афонченкова, О.В. Булюк, Б.П. Масенко та ін.; за ред. О.Є. Лугініна. К.: Видавництво Ліра, 2012. 364 с.
40. Мешко Н. П. Регіональний туризм: стратегія, ресурси, перспективи розвитку: Монографія / Н. П. Мешко, В. Є. Редько, О. П. Крупський та ін. – Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2016. – 321 с.
41. Модернізація туризмознавства: теорія і практика партнерства: монографія / За ред. Г.П. Скляра. Полтава: ПУЕТ, 2015. 372 с.
42. Мокрицький Г. Цікава Житомирщина: [ілюстрована туристична енциклопедія] / Г. Мокрицький. – Т. 1. – Житомир: Волинь, 2011. – 324 с.
43. Надієнко О.І. Правове регулювання сфери туризму: становлення та розвиток вітчизняного законодавчого інституту / О. І. Надієнко // Порівняльно-аналітичне право. – 2018. – №3. – С. 110-113.
44. Нормативно-правові акти України з питань туризму: Зб. законодавч. та нормативн. актів / Упор. М.Л. Камлик. – К.: Атіка, 2004. – 464 с.
45. Оздоровлення дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку влітку 2017 року : стат. бюлет. / [відп. за вип. О.О. Кармазіна]. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 55 с.
46. Офіційний сайт управління культури Житомирської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukt.zhitomir-region.gov.ua/>.
47. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
48. Положення про департамент туризму та курортів. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 22.07.2016 №1202. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// docs.dtkr.ua/ doc/1022.14391.1](http://docs.dtkr.ua/doc/1022.14391.1).
49. Портер М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость [Текст] : пер. с англ. / М. Портер. –

Москва : Альпина : Бизнес Букс, 2005. – 714 с.

50.Постанова КМУ від 23 травня 2001 р. №562 «Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/562-2001-%D0%BF>. Назва з екрана.

51.Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: зб. нормативно-правових актів; під заг. ред. проф. В.К. Федорченка. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 640 с.

52.Природно-ресурсний потенціал Житомирщини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tourism-book.com/books/book-31/chapter-1361/>.

53.Про внесення змін до Закону України “Про туризм”: Закон України // Відомості Верховної Ради України [Текст]. – 2004. – №13. – Ст. 180.

54.Про курорти. Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dp_20010711_805.html.

55.Про схвалення Концепції розвитку санаторно-курортної галузі: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 231-р від 23.04.2003 р. // Офіційний вісник України [Текст]. – 2003. – №17. – С. 122.

56.Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020”. Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U005_15.html.

57.Про туризм: Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – №31. – Ст.241 (в редакції від 04.08.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nre>.

58.Рябова Т.А. Маркетингове забезпечення розвитку рекреаційно-туристичної системи / Т. А. Рябова // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. – №1 (7). – С. 45-49.

59.Семенов В.Ф. Регіональний вимір рекреаційно-туристичної діяльності: [монографія] / В. Ф. Семенов. – К.: Феникс, 2008. – 201 с.

60.Смаль І. В. Туристичні ресурси світу / І. В. Смаль. – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.

61.Статистичний щорічник України за 2017 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. – К., 2018. – 541 с.

62.Статистичний щорічник України за 2018 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. – Житомир: ТОВ “Бук Друк”, 2019. – 482 с.

63.Стратегія розвитку Житомирської області на період до 2027 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/materiali-vseukrayinskoyi-naradi-z-aktualnih-pitan-formuvannya-ta-realiztsiyi-derzhavnoyi-regionalnoyi-politiki-19-20-grudnya-2019-roku-m-lviv/strategiya-rozvitku-zhitomirskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku/>.

64.Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/168-2017>.

65.Сучасний стан законодавчого забезпечення туризму в Україні: проблеми та шляхи вирішення: Звернення учасників Всеукраїнських громадських слухань / Туристична Асоціація України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/publ.aspx?id=322>.

66.Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія / Т.І. Ткаченко. – К.: КНТЕУ, 2006. – 537 с.

67.Туризм в Україні [Електронний ресурс] / Держкомстат України, 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

68.Туристична діяльність в Україні у 2017 році: стат. бюлет. / [відп. за вип. О.О. Кармазіна]. К.: Державна служба статистики України, 2018. 90 с.

69. Туристична діяльність в Україні у 2018 році: стат. бюлет. / [відп. за вип. О.О. Кармазіна]. К.: Державна служба статистики України, 2019. 80 с.

70. Туристичний імідж регіону: монографія / за ред. А.Ю. Парфіненка. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 312 с.

71. Туристичні ресурси та інфраструктура – головні складові розвитку туризму в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/tourism/36431/>.

72. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посібн. / Н.В.Фоменко– К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

73. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. №435-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – С. 283

74. Цьохла С.Ю. Трансформація рекреаційної діяльності та розвиток регіональних ринків курортно-рекреаційних послуг (методологія, аналіз і шляхи вдосконалення): [монографія] / С.Ю. Цьохла. – Сімферополь: Таврія, 2008. – 352 с.

75. Шиманська В.В. SWOT-аналіз туристичного комплексу Житомирщини / В.В. Шиманська // Економіка. Управління. Інновації. – 2011. – №1 (5). – С. 25-29.

76. Щабельська В.Г. Туристсько-рекреаційний потенціал Житомирської області і розвиток субрегіональної системи розселення / В.Г. Щабельська, Ю.Ю. Пологовська // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність. – 2015. – Вип. 19 (33). – С. 250-260.

77. Як привабити туристів у Житомирську область і чому повчитися в ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.zhitomir.info/news_160288.html.

78. Tourism highlights 2018 Edition. World Tourism Organization UNWTO. URL: <http://mkt.unwto.org/en/content/tourism-highlights>. 20 p.

ДОДАТКИ
Додаток А
Чисельність населення

Таблиця А.1

Чисельність населення в районах і містах Житомирської області, за [15]

Назва міста	Площа, км ²	Щільність наявного населення, тис. осіб/ км ²
Міста обласного підпорядкування		
м. Житомир	61	4,321
м. Бердичів	36	2,083
м. Коростень	34	1,867
м. Малин	18	1,450
м. Новоград - Волинський	27	2,086
Усього	176	11,807
Райони		
Андрушівський	956	0,033
Баранівський	1000	0,039
Бердичівський	865	0,032
Брусилівський	626	0,023
Ємільчинський	2112	0,015
Житомирський	1441	0,048
Коростенський	1735	0,014
Коростишівський	974	0,040
Лугинський	994	0,016
Любарський	757	0,035
Малинський	1467	0,012
Народицький	1284	0,007
Новоград - Волинський	2098	0,021
Овруцький	3221	0,017
Олевський	2247	0,018
Попільнянський	1037	0,029
Пулинський	853	0,026
Радомишльський	1297	0,028
Романівський	928	0,029
Ружинський	1002	0,026
Хорошівський	870	0,040
Черняхівський	850	0,032
Чуднівський	1037	0,032
Усього	29651	0,612

Додаток Б
Природно-заповідний фонд

Таблиця А. 1

Структура природно-заповідного фонду Житомирської області, складено за [19]

Назва категорії заповідності	Кількість об'єктів	Площа, га
Національні природні парки	-	-
Природні заповідники	2	50976,84
Біосферні заповідники	-	-
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	5	119,80
Заказники	10	6757
Пам'ятки природи	2	51
Ботанічні сади	1	35,4
Зоопарки	-	-
Дендропарки	-	-
Разом	20	57940,04
Території та об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення		
Заповідні урочища	-	-
Заказники	145	78304,16
Пам'ятки природи	35	93,69
Ботанічні сади	-	-
Зоопарки	-	-
Дендропарки	3	14,9
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	18	228,67
Регіональні ландшафтні парки	-	-
Разом:	201	78647,92
Усього	221	136581,96

Додаток В
Туристична діяльність в регіоні

Таблиця В.1

Показники роботи суб'єктів туристичної діяльності у 2018 році за регіонами,
складено за [Error! Reference source not found.]

	Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів)	%	У тому числі від екскурсійної діяльності	%	Сума комісійних, агентських і інших винагород	%
Україна	21069268,5	0,4	89220,9	4,6	969551,5	85,1
Вінницька	17978,4	0,6	107,9	23,8	4282,8	57,6
Волинська	15339,5	2,2	330,6	44,2	6783,4	28,9
Дніпропетровська	30937,8	2,4	733,5	90,8	28105,3	83,0
Донецька	28498,3	3,2	910,4	40,6	11562,4	51,1
Житомирська	4088,5	2,4	99,7	71,7	2930,2	82,6
Закарпатська	14580,1	2,5	367,0	38,0	5539,6	82,5
Запорізька	21831,0	3,0	655,8	93,8	20482,2	80,2
Івано-Франківська	437913,7	0,5	2019,9	1,4	5912,4	79,3
Київська	20679,4	19,1	3953,3	70,2	14521,3	65,9
Кіровоградська	7746,1	5,9	459,2	84,3	6530,6	43,7
Луганська	573,1		–	78,7	450,9	95,5
Львівська	442823,2	1,7	7483,2	7,4	32791,4	34,7
Миколаївська	4160,0	13,4	556,0	86,9	3614,0	94,4
Одеська	172028,9	3,2	5564,4	25,4	43727,4	72,2
Полтавська	5893,9	20,2	1192,5	56,6	3334,2	93,1
Рівненська	8458,6	1,5	129,8	31,5	2666,7	94,7
Сумська	7620,8	4,6	351,9	95,4	7268,9	90,0
Тернопільська	6344,6	4,6	288,7	55,4	3511,9	54,9
Харківська	40553,1	1,9	778,6	44,0	17842,5	96,4
Херсонська	36123,6	3,0	1074,1	5,0	1800,2	30,3
Хмельницька	4322,3	47,8	2068,0	53,0	2290,1	90,5
Черкаська	10018,0	10,5	1047,3	37,8	3789,8	73,6
Чернівецька	21578,1		–	25,3	5468,3	133,2
Чернігівська	2654,4	0,2	5,5	91,2	2421,9	78,0
м.Київ	19706523,1	0,3	59043,6	3,7	731923,1	86,6

Додаток Г

Лікувально-оздоровча діяльність в Україні

Таблиця Г. 1

Розподіл іноземних громадян,
оздоровлених протягом 2016-2017 року у санаторно-курортних
і оздоровчих закладах України, за регіонами, розраховано за [Error! Reference
source not found.]

Регіони, в яких розташовані заклади	Оздоровлено протягом тривалого часу		Відпочивало протягом 1-2 днів	
	всього іноземних громадян, осіб	у % до загальної кількості оздоровлених	всього іноземних громадян, осіб	у % до загальної кількості оздоровлених
Україна	577 123	18,2	9 456	6, 7
Вінницька	4 248	4,3	6	0,7
Волинська	177	0,7	202	6,3
Дніпропетровська	453	0,3	12	0,1
Донецька	-	-	-	-
Житомирська	123	1,2	-	-
Закарпатська	2 808	7,4	18	0,4
Івано-Франківська	6 354	8,4	8	0,3
Київська	8 207	4,2	291	2,3
Кіровоградська	-	-	-	-
Луганська	341	1,4	338	3,1
Львівська	2 456	5,8	634	6,7
Миколаївська	9	-	-	-
Одеська	645	7,8	432	4,9
Полтавська	567	5,0	31	4,0
Рівненська	56	0,2	3	0,2
Сумська	145	3,2	34	0,4
Тернопільська	43	0,3	31	0,9
Харківська	32	0,7	-	-
Херсонська	55	0,4	-	-
Хмельницька	-	-	-	-
Черкаська	724	1,5	-	-
Чернівецька	243	4,3	-	-
Чернігівська	567	8,3	-	-